
Kimmo Nuotio (toim.)

Oikeusteoreettisia katkelmia

Julkaisuvaliokunta

Raimo Lahti, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-208-8

Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2003

Sisällys

Esipuhe 7

Tapio Määttä

Kyösti Haataja – sosiaalireformistinen käsitelainopin varhais-
kriitikko ja taloushistoriallisen oikeustutkimuksen uranuurtaja 11

Aulis Aarnio

Alf Ross ja realistinen oikeustiede 55

Eerik Lagerspetz

G. H. von Wright ja käytännöllinen järki 77

Kaarlo Tuori

Kaarle Makkonen ja suomalainen hallinto-oikeus 111

Kimmo Nuotio

Valikoivia huomioita Aulis Aarnion
analyttisestä hermeneutiikasta 143

Kirjoittajat 178

Kyösti Haataja – sosiaalireformistinen käsitelainopin varhaiskriitikko ja taloushistoriallisen oikeustutkimuksen uranuurtaja

Minusta Kyösti Haatajan tutkimukset ovat nykypäivänäkin metodologisesti varsin esikuvallisia minkä tahansa oikeudenalan harrastajalle. – – Se tapa, jolla Haataja luo oikeus- ja yhteiskuntahistoriallisista asioista nykyaikaan ulottuvan jatkumon, on kerrassaan mestarillinen, samoin kuin aiheen suvereeni hallinta. Jos minun tarvitsisi valita Suomen tämän vuosisadan positiivisen oikeuden tutkijoista primus inter pares, luulisin, että valintani hyvinkin saattaisi osua Haatajaan, joskaan hän ei ollut lainkaan 'teoreetikko'.

Hannu Tapani Klami (1981, s. 32)

Suomalaisen oikeustieteen historiaa kirjoitettaessa jaksoa kansalaissodasta 1950-luvulle on tapana kuvata oikeustieteen objektiivisuutta ja puolueettomuutta korostavan legalismin ja konstruktivisen oikeusajattelun, eräänlaisen myöhäiskäsitelainopin aikana.¹ Oikeuspositivismin kritiikki jäi kansainvälisesti vertaillen Suomessa satunnaiseksi. Yhteiskunnallisesti orientoituneilla positivismia ja käsitelainoppia kritisoinneilla oikeudellisen ajattelun suuntauksilla ei ollut kovin näkyvää vaikutusta ennen toista maailmansotaa. Säännön vahvistavina poikkeuksina mainitaan yleensä *Otto Brusiiin* ja *Allan Serlachius*.²

Osoitan tässä kirjoituksessa, että oikeustieteen historiaa kirjoitettaessa *Kyösti Haataja* (1881–1956) kuuluisi hyvin perustein Brusiiinin ja Serlachiuksen rinnalle. Hän on harvoja intressijuridiikkaan, vapaaoikeuskouluun ja so-

¹ Ks. esim. Aarnio 1977, s. 5, joka korostaa kyseessä olevan epätarkan pelkistyksen. Helinin (1988, s. 260) mukaan suomalainen oikeuskulttuuri ”näyttää tämän vuosisadan alussa olleen voimakkaammin käsitelainopillisen ajattelun sävyttämää kuin läntisessä Skandinaviassa”. Ks. myös Klami 1981, s. 10–11, Husa 1995, s. 48–54 ja Pihlajamäki *Retferd* 1997, s. 64–65, 67. – Kiitän Samuli Hurria, Pia Letto-Vanamoja ja Kimmo Nuotiota käsikirjoituksen eri versioista saamastani hyödyllisestä palautteesta.

² Pihlajamäki *Retferd* 1997, s. 64–66.

siologiseen oikeustieteeseen tukeutuneita käsiteläinopin kriitikoita viime vuosisadan alkupuoliskolla.³ Pääosan tieteellisestä urastaan sotien välisenä aikana tehneen Haatajan ajattelu oli omalla ajallaan – ehkä edelleenkin – omintakeista. Haataja yhdistää taitavasti taloushistoriallisen ja yhteiskunnallisen näkökulman osaksi lainopillista argumentaatiota. Hän tukeutui tutkimuksissaan perusteellisesti analysoituun historialliseen aineistoon ja omalla aikanaan poikkeuksellisesti laajalti oikeustapauksiin.

Haataja oli toisaalta oman aikansa tyyppillinen suomenkielinen *lainoppi-nut*: korostuneesti saksalaiseen keskusteluun tukeutuva ja yhteiskunnallisesti aktiivinen tutkija, joka korosti oikeustieteen käytännöllistä merkitystä. Haatajan yhteiskunnallisen toiminnan keskiössä oli torpparivapautus, mikä lyö leimansa koko hänen tieteelliseen tuotantoonsa. Käytännölliset, sosiaaliset ja oikeuspoliittiset vaatimukset ovat näkyvästi esillä hänen koko tuotannossaan. Haataja puolustaa *sosiaalista yksityisoikeutta* tieteellisissä kirjoituksissaan jo 1910-luvulla.

Haataja väitteli 40-vuotiaana vuonna 1921. Maanvuokraa käsittelevä *Vuokran käsite* on sopimusoikeudellisesti painottuva kiinteistöoikeudellinen tutkimus. Haatajan tieteellinen tuotanto keskittyy talusoikeuden osa-alueista maa- ja vesioikeudellisiin kysymyksiin. Hänen tuotannossaan korostuvat erityisesti maapoliittiset ja nykyisin kiinteistönmuodostamisoikeudelliseksi luonnehdittavat kysymykset. Tutkijanuran alkuvaiheissa painottuvat maanvuokra- ja asutusoikeudelliset teemat. Eläkkeelle jäätyään hän kirjoitti kolmiosaisen teossarjan vesioikeudesta⁴.

Keskityn arvioimaan Haatajan oikeusajattelua ja tutkimusmenetelmää lähinnä oikeusteoreettisen ja oikeustieteen menetelmiä koskevan keskustelun ja ajan teoreettisten virtausten näkökulmasta. Minkälaiseen käsitykseen oikeudesta ja oikeustieteen metodeista Haatajan yhteiskunnallis-historiallinen tutkimusote perustui? Arvioin myös, millainen merkitys Haatajalla on myöhemmin ollut suomalaisessa oikeustieteessä, erityisesti maa- ja vesioikeuden ja sittemmin ympäristöoikeuden alueella. Tältäkin osin huomio kohdistuu ennen kaikkea metodisiin kysymyksiin.

³ Ks. myös Pihlajamäki *JFT* 2000, s. 344–349, jossa hän Brusiinin ja Serlachiuksen ohella arvioi viime vuosisadan alkupuolen varhaisina käsiteläinopin kriitikkoina Haatajaa, Lauri Cederbergiä ja Arvo Sipilää.

⁴ Hän tarkoitti sarjasta aluksi juuri kolmiosaista, mutta toisen osan paisuessa kokonaisuudesta piti tulla neliosainen, ks. Haataja 1955, s. XV. Kolmas osa julkaistiin hänen kuolemansa jälkeen keskeneräisenä ja Mannerin osin viimeistelemänä.

Tulkitsen Haatajan oikeudellista ajattelua tässä suhteessa hänen käytännöllisiin ja yhteiskunnallisiin aktiviteetteihinsa: hän siirtyi akateemisiin tehtäviin, talousoikeuden professoriksi (1929–1948) näyttävän virkamies- ja poliitikkouran jälkeen. Hän osallistui myös koko akateemisen uransa ajan ja sen jälkeen näkyvästi yhteiskunnalliseen keskusteluun. Vuosisadan alkuvuosina maanmittausinsinöörin tutkinnon suorittanut Haataja työskenteli maanmittarina. Työnsä ohessa hän valmistui molempien oikeuksien kandidaatiksi. Juristiuransa aluksi hän toimi senaatin maanvuokra-asioiden esittelijänä (1910–1917), minkä jälkeen hän vaikutti maanmittaushallituksen pääjohtajana (ylitirehtöörinä, 1917–1929) ja kansanedustajana (1917–1918 ja 1929–1930). Itsenäisyyden alkuvaiheissa hän oli suomalaisen puolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja ja myöhemmin kokoomuksen puheenjohtaja (1928–1932).⁵

Haataja osallistui aktiivisesti lainsäädäntötyöhön, mikä näkyy myös hänen tutkijaprofiilissaan. Laskujeni mukaan hän toimi yhdeksän valtioneuvoston asettaman komitean puheenjohtajana. Hän oli jo vuonna 1912 asetetun maanvuokrakomitean jäsen ja sihteeri (KM 1914:4). Työ pohjusti vuosien 1918–1919 torpparilainsäädäntöä. Sitten Haataja toimi muun muassa vuoden 1951 jakolain (604/1951) säätämistä pohjustaneen, vuonna 1933 mietintönsä jättäneen jakolakikomitean (KM 1933:8) puheenjohtajana. Vesilain valmistelussa hänen vaikutuksensa näkyy ennen kaikkea vuoden 1939 ns. Hällforsin komitean (Vesioikeuslakikomitea, KM 1939:3) tarkastustehtävässä⁶.

Haataja oli hyvin tuottelias, hän julkaisi noin 30 teosta ja pitkälti yli 100 artikkelia, laajaa kirjallisuusarvostelua ja puheenvuoroa. Haatajan oikeusteoreettisiin käsityksiin on vaivattominta tutustua hänen väitöskirjansa *Vuokran käsite* (1921) alkujakson kautta. Teoreettisesti kiinnostavia ovat lisäksi ennen kaikkea hänen virkaanastujaisesityksensä ”Talousoikeudellisia näkö-

⁵ Monipuolinen esitys Haatajan elämänvaiheista julkaistiin Haatajan syntymän 100-vuotispäivän kunniaksi vuonna 1981. E. J. Mannerin laatiman kirjasen julkaisi Osuuspankkien Keskuspankki Oy. Haataja oli vuosina 1920–1955 OKO:n hallintoneuvoston puheenjohtaja.

⁶ Sotavuosien vuoksi Haatajan työ jäi hänen omasta mielestään vajavaiseksi, mutta sen perusteella laadittiin oikeusministeriössä vuonna 1944 hallituksen esitys. Sitä ei kuitenkaan koskaan sellaisenaan annettu eduskunnalle, vaan valmistelua jatkettiin mm. asettamalla syksyllä 1951 vesilakikomitea (KM 1958:97), jonka työn pohjalta vesilaki (264/1961) säädettiin. Ks. vesilain valmisteluvaiheista ja Haatajan roolista siinä Manner 1981, s. 22–23 ja sama 1990, s. 5–8. Ks. myös Haataja 1951, s. 80–82.

aloja” (1930), oikeusfilosofinen alustus ”Näkökohtia lain ja oikeuden erosta ja sen merkityksestä nykyisessä yhteiskunnassa” (1934) sekä metodiset puheenvuorot ”Talousoikeus oppiaineena Suomessa” (1941) ja ”Talousoikeuden tutkimusmetodi” (1949). Kompaktina ja helposti avautuvana esimerkkinä hänen yhteiskunnallis-taloushistoriallisesta tutkimusotteestaan suosittelun suppeaa kirjasta *Maa- ja maanvuokrapolitiikkamme vaiheita* (1923).

Oikeustieteen historiassa näkymätön Haataja

Viittaukset Haatajaan ovat viime vuosikymmenien oikeuskirjallisuudessa satunnaisia. Hän esiintyy lähinnä maa- ja vesioikeuden ja kiinteistöoikeuden alan teoksissa, mutta ei niissäkään juurikaan oikeudellisena ajattelijana tai kiinnostavan tutkimusotteen edustajana. *Leena Kartio* tosin viittaa 1980-luvun alussa yleisemminkin Haatajan ajatuksien ajankohtaisuuteen. Hän tarkoittaa pyrkimyksiä nähdä oikeusjärjestys yhä selvemmin osana yhteiskunnallista todellisuutta, mikä menetelmällisesti edellyttää oikeudellisten säännösten tarkastelemista tavoitteidensa ja tosiasiallisten vaikutustensa valossa. Kartion tutkimuksen kohteena olevaa maanvuokralainsäädäntöä leimaavat myös eri suuntiin käyvien intressien väliset ristiriidat, mikä vaikuttaa osaltaan tutkimuksen suuntautumiseen. Näillä tuolloisessa oikeuskeskustelussa esillä olevilla teemoilla on Kartion mukaan ”paljon yhteistä Haatajan lausumien ajatusten kanssa”.⁷ Myös *Veikko O. Hyvönen* nostaa Haatajan esille nimenomaan omaperäisenä oikeudellisena ajattelijana kiinteistönmuodostamisoikeuden yleisesityksessään⁸.

Oikeusteoreettisesti suuntautuneessa kirjallisuudessa ja oikeustieteen historiaa koskevissa tutkimuksissa nähdäkseni lähinnä *H. T. Klami* ja *Markku Helin* ovat kiinnostuneet Haatajan tutkimusotteen erityispiirteistä. Helinin väitöskirjassa Haataja on näkyvästi esillä varhaisena ja selkeänä käsitelainopin kriitikkona.⁹ Haatajan rooliin käsitelainopillisen metodiikan arvostelussa viitataan oikeuskirjallisuudessa muutoin vain satunnaisesti.¹⁰ Suomalaisen oikeustieteen historiaa korostetusti skandinaavisen realismin ja analyyt-

⁷ Kartio 1983, s. 3–5. Tässä Kartion maanvuokralainsäädäntöön kohdistuvassa tutkimuksessa Haataja on laajalti muutoinkin esillä, erityisesti historiallisessa katsauksessa s. 19–30.

⁸ Ks. Hyvönen 1998, s. 61–62, 98.

⁹ Ks. Helin 1988, s. 327–328, 358–359.

¹⁰ Ks. kuitenkin esim. Mäenpää 1979, s. 97 alav. 13 ja Pihlajamäki *JFT* 2000, s. 348–349.

tisen oikeustieteen kehityksen näkökulmasta hahmotettaessa Haatajan panosta ei ole kovin näkyvästi noteerattu. Esimerkiksi *Aulis Aarnion* lukuisissa kat-sauksissa 1900-luvun oikeusajattelun kehitykseen en ole havainnut Haatajan esiintyvän. Toisaalta, jos oikeustieteen historiaa tarkastellaan julkisoikeuden näkökulmasta, talousoikeus ja vanha maa- ja vesioikeus yleensä sijoitetaan yksityisoikeuden alueelle ja ne rajautuvat tarkastelun ulkopuolelle¹¹.

Haatajan näkymättömyyteen kotimaisen oikeustieteen historiaa kirjoitet-taessa lienee muitakin syitä kuin jääminen yksityis- ja julkisoikeuden epä-selvään välimaastoon. Hän vaikutti ennen analyttisen oikeustieteen läpi-murtoa. Pääosa hänen teoreettisiksi ymmärrettävistä kehittelyistään sisältyy varhaisen väitöskirjan ohella pienimuotoisempiin artikkeleihin, kirjallisuus-arviointeihin tai keskustelupuheenvuoroihin. Muille kuin kiinteistöoikeuden tai maa- ja vesioikeuden harrastajille hänen tuotantoonsa tutustuminen ja sen teoreettis-metodisten ydinideoiden havaitseminen voi olla työlästä. Esi-merkiksi myöhemmässä kiinteistö-, maa- ja vesioikeudellisessa kirjallisuudessa kaikkein siteeratumpien Haatajan teosten – jakolainsäädännön laaja yleisesitys *Maanjaot ja talojärjestelmä* (1949) ja *Vesioikeus I–III* (1951–1959) – menetelmällisesti kiinnostava lähestymistapa ei välttämättä avaudu ilman aineellisoikeudellisiin yksityiskohtiin paneutumista (lienee ymmärret-tävää, etteivät nämä teokset ole kovin laajalti kuluneet oikeudenalan ulko-puolisten lukijoiden käsissä). Ympäristöoikeuden muotoutuminen 1970-lu-vulta alkaen puolestaan edellytti metodiseksikin väitettyä irtaantumista maa- ja vesioikeuden, myös Haatajan, lähtökohdista. Menetelmällisesti Haatajan historiallispainotteinen tutkimusote ei modernin ympäristönsuojeluoikeuden näkökulmasta voinut näyttäytyä kovin kiinnostavana. Eri asia on, että syvä-lisemmässä arvioinnissa hänen tutkimusotteessaan voidaan havaita kiinnos-tavia yhtäläisyyksiä myös nykyisen käytännöllisesti painottuneen ympäris-töoikeudellisen lainopin kanssa.

Haataja näyttää jääneen jo omana aikanaan tieteellisesti varsin yksin. Maa- ja vesioikeudellinen tutkimus jäi hänen kaudellaan muutoin suhteellisen vä-häiseksi. Haatajalla ei näytä juuri olleen omia oppilaita tai välittömiä seuraajia. Haatajan kaksi vuosikymmentä kestäneen professorikauden aikana maa-

¹¹ Haataja ei esiinny esim. Husan (1995) julkisoikeudellisen tutkimuksen menetelmiä ja tieteenhistoriaa käsittelevässä väitöskirjatutkimuksessa. Ainakin modernin ympäristö-(-nsuojelu)oikeuden näkökulmasta Husa rajaa julkisoikeuden alueen turhan suppeaksi var-sin muodollisin perustein (ks. tutkimuksen yleisistä rajauksista s. 1–3), vaikka hän kyllä tunnistaa vaikeuden sijoittaa ympäristöoikeutta perinteiseen oikeudenalajaotteluun (esim. s. 5 alav. 15 ja s. 86 alav. 109).

ja vesioikeuden alueelta ei ilmestynyt yhtään väitöskirjaa (tai tietääkseni muutaakaan toisen kirjoittamaa tutkimusta), jossa hänen vaikutuksensa näkyisi. Verrattuna esimerkiksi *Simo Zittingiin* tämä osaltaan selittänee, miksi Haatajan tutkimusote ei oikeustieteen historiaa kirjoitettaessa saa juurikaan huomiota.

Haatajan professorikauden kaksi maa- ja vesioikeudellista väitöskirjaa tarkastettiin aivan hänen professoriuransa aluksi, eikä näillä teoksilla ole yhteyttä Haatajan ajatteluun tai persoonaan. Viljo Sainio väitteli vuonna 1929 teoksellaan *Elinkeinotoiminnan harjoittamisesta johtuvat suhteet naapureihin Suomen yksityisoikeuden mukaan* ja V. K. Noponen vuonna 1931 teoksellaan *Oikeudesta ryhtyä liikennettä ja voimansiirtoa tarkoittaviin rakennustöihin naapurin maalla*. Teoksissa hyödynnettävä metodista ja niiden teoreettiset sitoumukset poikkeavat Haatajan tutkimusotteesta, eikä Haataja näytä teoksia tai niiden tekijöitä juuri arvostavan.¹² Muutama vuosi väittelynsä jälkeen kuollut Sainio – vaikka olikin käsiteläinopin kriitikko Haatajan tavoin – tukeutuu pohjoismaisiin vaikutteisiin tavalla, joka jäi Haatajalle vieraaksi. Teknillisen korkeakoulun talousoikeuden professoriksi (1932–1961) päätyneen Noposen tutkimusotteessa taas on ajan hengen mukaisia käsiteläinopillisia vaikutteita. Ymmärtääkseni Haatajan vaikutus näkyy vain yhdessä väitöskirjassa, hänen assistenttinaan vuosina 1945–1949 toiminut E. J. Manner väitteli vuonna 1953 (useita vuosia Haatajan eläkkeelle jäämisen jälkeen) teoksellaan *Yleiskäyttö vesioikeudellisena käsitteenä*.

Haatajan vaikutukseen omalla ajallaan ja myöhemmin lienee omalta osaltaan vaikuttanut hänen ristiriitainen ja särmiäs persoonallisuutensa (tällainen luonnehdinta on tosin suorastaan tavanomainen useiden uutta luovien henkilöiden yhteydessä ja siihen täytynee suhtautua tietyin varauksin). Kun Haataja päätyi eri kannalle muiden kanssa, hän ei epäröinyt väittää esimerkiksi hallituksen tai tuomioistuinten ajautuneen suoranaisiin laittomuuksiin¹³ tai kritiikkinsä kohteena olevan tutkijan kannanottojen olevan ”mahoja”, ”erinomaisen heikkoja” ja ”hutiloimistyötä”¹⁴. Hän ajautui useissa toimis-

¹² Esimerkiksi satunnainen viittaus Noposen erääseen toiseen esitykseen teoksessa Haataja 1949 (s. 475 alav. 3) sisältää vain viestin, ettei hänen ajattelunsa ansaitse tulla tarkastelluksi ja arvioiduksi.

¹³ Ks. esim. Haataja 1950a, s. 200–203, jossa hän eräitä ajankohtaisia vesioikeudellisia kiistakysymyksiä tarkasteltuaan tekee yhteenvedon: ”väitän sekä viranomaisten että hallituksen tehneen itsensä vesioikeusasioissa syyppäiksi laittomuuksiin”.

¹⁴ Luonnehdinnat sisältyvät Haatajan yli 40-sivuisen tyrmävään arvosteluun Ilmari Caseliuksen irrottamisoikeuksia koskevasta teoksesta, ks. Haataja *LM* 1937b, s. 44, 53, 65. Esim. s. 44 hän lausuu: ”Tästä tekijän kannanotosta on sanottava, että jos juridiikka käy niin mahoksi kuin mitä se tekijällä puheena olevassa asiassa on, niin ei sillä paljon virkaa ole.” – Kritiikin kohteeksi joutunut Caselius hoiti teoksen julkaisuajankohtana siviilioikeuden professuuria, jonka vakinainen haltija hänestä tuli vuosiksi 1936–1956. Hänet noteerataan yleensä oikeustieteen historiassa selvästi Haatajaa kiinnostavammaksi hahmoksi.

saan erilaisiin erimielisyyksiin ja lopulta intellektuaaliseen eristykseen. Esi-merkiksi toimiessaan vuosina 1942–1947 lainopillisen tiedekunnan dekaanina Haataja päätyi ristiriitoihin muun tiedekunnan kanssa. Tämä vaikutti osaltaan siihen, että hän luopui professuuristaan.¹⁵ Eläkkeelle jäätyään Haatajasta tuli kärjekäs Helsingin yliopiston kriitikko ja Oulun yliopiston perustamisen puolestapuhuja.¹⁶ Myös Haatajan Saksa-aktiivisuus 1930-luvun lopulla ja erityisesti jatkosodan aikana¹⁷ on vaikuttanut Haatajan henkilöprofiiliin ja himmentänyt uran alkuvaiheessa korostuvien sosiaalisten ja yhteiskunnallisten painotusten merkitystä. *E. J. Manner* kuvaa Haatajaa äärimmäisen itsenäiseksi henkilöksi¹⁸:

”Kyösti Haataja, jos kuka, oli muista ja muiden ajatuksista riippumaton. Hän kulki omaa tietään niiden vakaumusten mukaisesti, jotka hän oli omaksunut ja niitä periaatteita noudattaen, joita hän piti arvossa. Ei ollut harvinaista, että Kyösti Haataja kannanotoissaan edusti toisenlaista käsitystä kuin useimmat muut, ja tämä hankki hänelle ajoittain vastustajia ja ehkäpä vihamiehiäkin.”

Oikeuden yhteiskunnallinen latautuneisuus Haatajan ajattelussa

Keskeistä Haatajan oikeusajattelussa on oikeuden yhteiskunnallisuuden ja historiallisuuden korostus. Hänen ajattelunsa on selkeästi ilmaistua, varhais- ta käsiteläinopin kritiikkiä. Perusteet sille hän muotoili jo väitöskirjassaan

¹⁵ Manner 1981, s. 23.

¹⁶ Julku (1983, s. 109) pitää Oulusta kotoisin ollutta Haatajaa epäilemättä Oulun yliopiston perustamisvaiheen tärkeimpänä vaikuttajana. Hän oli pohtinut ajatusta Pohjois-Suomen yliopistosta jo 1920-luvulta alkaen ja toimi asiassa aktiivisesti erityisesti 1940-luvun puolivälistä alkaen. Laki Oulun yliopistosta hyväksyttiin vuonna 1958. Haatajan särmikkyyttä kuvastaa esimerkiksi se, mitä hän lausui Helsingin yliopistosta puheessaan Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan vuosijuhlissa vuonna 1955 (mt, s. 111): ”Yliopistojen pitäisi olla kaoottisen yhteiskunnan henkisiä voimakeskuksia, mutta ne ovat jääneet sivuun olojen kehityksestä. Vanhentuneet muodot ja itsekylläisyys hallitsevat. Yleinen kuva Helsingin yliopistosta sivusta katsojalle ja etenkin sille, joka sitä etäämpää katsoo, on se, että yliopisto on kehitymässä enemmän ja enemmän itseensä tyytyväiseksi, kuoreensa sulkeutuneeksi laitokseksi, joka elää omaa elämäänsä, samalla kuin maa ja kansa sen ulkopuolella elää omaansa. – – Nyt yliopisto on joutunut sen ympärillä kulkevaan elämään suurelta osalta passiiviseksi ja elämä sen ulkopuolella on kulkenut sen sivu.”

¹⁷ Ks. Kangas 1985, s. 39–43, 72–80 sekä jäljempänä s. 43.

¹⁸ Manner 1981, s. 28–29.

vuonna 1921.¹⁹ Hänen mukaansa ”oikeustiede oli muodostumassa konstruktiviseksi ja filosofiseksi oikeudellisten käsitteiden määrittelyksi ja järjestyksi, joka kulki kokonaan erillään käytännöllisestä elämästä sekä perustui kuolleen lain kirjaimen formalistiseen ja dialektiseen käsittelyyn”.²⁰ Haatajalle historiallinen koulu ja käsitelainoppi edustavat formalistis-doktrinääristä viisastelua, ”joka oli käytännölliselle elämälle ja sen tarpeille vieras ja hedelmätön”.²¹ Käsitelainopin formalistisen metodin sijasta Haataja peräänkuuluttaa jo väitöskirjassaan *Rudolf von Jheringiin* tukeutuen ”reaalista ja teleologista metodia”.²²

Kun Haatajan ”sosiologiseksi suunnaksi” nimeämän opin hengessä oikeuden päämääräksi ymmärretään ”yhteiskunnan käytännöllisten tarpeiden, ihmisten yhteiselämän ja siis myös taloudellisen yhteiselämän palveleminen”, luonnollista on, että myös oikeustieteen on suunnattava huomionsa niihin oikeutta syvempiin yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin tekijöihin. Virkaanastujaisesityksessään Haataja muotoileekin näin hahmottuvan vastakainasettelun käsitelainopin suuntaan selkeästi²³:

”Sen sijaan että oikeustieteen alalla oli pääpaino aikaisemmin ollut oikeussääntöjen loogillisessa tulkitsemisessa ja siis konstruktivis-filosofisessa puolessa, tuli painopiste täten siirtymään oikeuselämän aineksien asialliseen puoleen, niihin taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin ilmiöihin, joiden järjestäminen oli kulloinkin kysymyksessä, niihin taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin tarkoituksiin ja seuraamuksiin, joihin oikeussäännöksillä pyrittiin ja joita niillä oli.”

”Sosiologisen suunnan muodostuminen oikeustieteessä” -jakso Haatajan virkaanastujaisesityksessä on ilmeinen sovellus Jheringin oikeusajattelusta. Käsitelainopillinen ajatus oikeuden itsetarkoituksellisuudesta korvautuu käytännöllisellä yhteiskunnallisen ja taloudellisen elämän järjestämistehtävällä. Varsinkin kiinteistöoikeuden alueella keskeiseksi muodostuu oikeuden muutostyödynamiikan historiallinen hahmottaminen. Oikeudellisten kysymysten syvälinen ymmärtäminen edellyttää oikeuden tarkoituksenperien tutkimusta ja

¹⁹ Haataja 1921, s. 11–25.

²⁰ Haataja 1921, s. 11.

²¹ Haataja *Valvoja-Aika* 1930, s. 160.

²² Haataja 1921, s. 11.

²³ Haataja *Valvoja-Aika* 1930, s. 160–161.

yhteyksiä talous- ja yhteiskuntatieteisiin.²⁴ Haataja tiivistää tämän työ- ja maareformilainsäädännön tutkimuksessa välttämättömäksi kokemansa lähestymistavan seuraavasti²⁵:

”Vain tutkimalla perusteellisesti sitä taloudellista ja yhteiskunnallista perustetta, jolla tällaisen lainsäädännön säännökset ovat rakennetut, ja niitä päämääriä, joihin kullakin säännöksellä pyritään, samalla kun tarpeellisessa määrin otetaan huomioon säännöksiin konstruktiiivinen puoli sekä niiden historiallinen tausta, voidaan tällaisten säännöksiin tieteellisestä käsittelystä odottaa hedelmällisiä tuloksia.”

Vaikka Haatajan ajattelussa voidaan nähdä vaikutteita sosiologisesta oikeustieteestä, vapaa-oikeuskoulusta ja intressilainopista, mistään puhdasoppisesta sovelluksesta ei ole kysymys.²⁶ Viittaukset oikeusteoreettisiin tai -filosofiisiin keskusteluihin Haatajan tuotannossa osoittavat, että hän seurasi kansainvälistä teoreettista keskustelua ja ammensi virikkeitä eri suunnilta. Väitöskirjansa alkujaksossa hän tukeutuu aikakauden suurista teoreetikoista näkyvästi *Stammleriin*, *Jheringiin* ja *Heckiin*. *Jheringin Taistelu oikeudesta* -teos on hänen keskeinen lähtökohtansa myös hänen eräissä myöhemmissä teoreettisissa kirjoituksissaan²⁷.

Kotimaisten teoreetikojen kanssa Haataja ei sitä vastoin juurikaan käy keskustelua – vaikka hän ryhtyy useisiin värikkäisiin debatteihin alansa aineellisoikeudellisista kysymyksistä muiden tutkijoiden ja käytännön juristien kanssa. Hänen uransa loppupuolella esimerkiksi Brusiiin väitöskirjassa *Tuomarin harkinta normin puuttuessa* (1938) on esillä samanlaisia sosiologisia ja yhteiskunnallisia korostuksia kuin Haatajankin ajattelussa.²⁸ Brusii-

²⁴ Ks. Jheringin oikeusajattelusta tiivistetysti Pihlajamäki *Retfærd* 1997, s. 56 ja Nuotio 2001, erit. s. 288–289, 290–291.

²⁵ Haataja *Valvoja-Aika* 1930, s. 162.

²⁶ Ks. myös Helin 1988, s. 358–359, jossa tarkastellaan reaalisten argumenttien merkitystä Haatajan väitöskirjan argumentaatiossa. Helin päätyy tiivistykseen: ”Haatajan asennoitumista voitaneenkin parhaiten luonnehtia sanomalla hänen liittyvän ns. historiallisen intressijuridiikan ajatusperinteeseen.”

²⁷ Ks. esim. Haataja 1934b, s. 8–11. Kirjoituksessa myös Stammler ja mm. Hans Fehr ovat laajasti esillä.

²⁸ Ks. esim. Aarnion (1977, s. 11) tiivistys: ”Brusiin katsoo, että oikeudellisia järjestelyjä ei voida koskaan ymmärtää aidolla tavalla, jos ei tunneta normien taustalla olevia päämääriä, sitä tarkoituskompleksia, jolla koko oikeusjärjestys lepää. Sitä taas ei voi tuntea perehtymättä yhteiskuntatodellisuuteen ja yhteiskunnan rakenteitten historialliseen kehitykseen.”

nia ja Haatajaa yhdistää myös se, ettei kumpikaan saanut omana aikanaan antipositivistisille, oikeuden yhteiskunnallisia puolia korostaneille ajatuksilleen vastakaikua suomalaisessa oikeusyhteisössä.²⁹ Molemmat olivat edellä aikaansa. Ero on siinä, että Brusiin ”rehabilitoitiin” jo 1970-luvulla, Haataja on unohtunut.

Brusiin näyttää väitöskirjassaan havaitsevan yhtäläisyydet oman ajattelunsa ja Haatajan oikeuskäsityksen välillä. Tarkastellessaan väitöskirjassaan oikeustieteen luonnetta yhteiskuntatieteenä hän nimenomaisesti toteaa, että ”H a t a j a n metodiopilliset lausunnot ansaitsevat mitä suurinta huomiota”.³⁰ Hän siteeraa myös hyvin myönteisessä sävyssä (”Haataja on aivan oikeassa”) Haatajan käsitystä taloudellisten ja oikeudellisten ilmiöiden yhteenkietoutumisesta ja vaatimusta taloudellisten realiteettien tuntemisesta lain-tulkinnassa.³¹ Toisin päin eksplisiittistä vaikutusta en ole Haatajan tuotannossa havainnut. Tähän on osaltaan voinut vaikuttaa Brusiinin tunnettu vasemmistolaisuus³², jota Haataja näyttää myös tieteellisessä tuotannossaan vieroksuneen.

Kaila–Brusiin-oppiriita ja Haataja: oikeusyhteisön oikeusvakaumus vai kansakunnan oikeustajunta?

Haataja oli antipositivisti ja antiformalisti. Tältäkin osin hänen ajattelunsa kiinnittyi ajan saksalaisiin virtauksiin: oikeuspositivismin kritiikissä kietoutuvat toisiinsa yhteiskunnalliset reformivaatimukset ja intressilainopin ja vapaaoikeuskoulun oikeusteoreettiset lähtökohdat.³³ Laki ja oikeus eivät Haatajalle ole sama asia. Muodollinen laillisuus ei ole riittävä oikeuden tai sen voimassaolon kriteeri. Lain ja oikeuden suhdetta käsittelevässä esityk-

²⁹ Ks. Brusiinin osalta esim. Pihlajamäki *Retfærd* 1997, s. 66 viitteineen ja Tolonen *LM* 1997, s. 27.

³⁰ Brusiin 1938, s. 190 alav. 2.

³¹ Brusiin 1938, s. 220–221.

³² Ks. esim. Tolonen *LM* 1997, s. 33–34, 39–40.

³³ Ks. Pihlajamäen (*Retfærd* 1997, s. 59) tulkinta: ”Det var naturligt att det i den samhälls- lliga verksamhetsomgivningen i Tyskland under 1800-talets slut, och framför allt början av 1900-talet, började finnas utrymme för och efterfrågan på anti-rättspositivistiska konjunkturner. Intressejurisprudensen och den fria rättskolan strävade efter att skapa en teori om hur statens utvidgade verksamhetsfält skulle synliggöras i rättsvetenskapen.”

sessään vuonna 1935 hän selostaa Jheringin, Stammlerin, *Marchallin* ja *Feh-rin* antipositivistisia ajatuksia hyvin ymmärtävään sävyyn³⁴:

”Positivistinen oikeuskäsitys sivuuttaa oikeudenmukaisuuskäsitteen muodollisen laillisuuskäsitteen tieltä. Laki on sen mukaan valtion asettama normi, joka ei velvoita sisäisen vakaumuksen nojalla, vaan pelkän alkuperänsä perusteella. Kuitenkin todellisuudessa oikeutta on vain se, joka todella on oikeaksi katsottava. – – Vain ne normit ovat oikeutta ja todellisuudessa voimassa, jotka ihmiset *oikeusvakaumuksensa* [kurs. tässä] perusteella omaksuvat. – – Me siis näemme, kuinka käsitys siitä, että valtiotahdon määräämän *lain yläpuolella on oikeudenkäsite* [kurs. tässä], joka perustuu ihmisen sisäiseen vakaumuksen siitä, mikä on yhteistä hyvää edistävää ja oikeaa, on eri vaiheiden läpi kulkeneena viimeisen puolen vuosisadan kuluessa voittanut alaa ja erityisesti viime aikoina tunkeutunut uudella voimalla ja uusilla perusteilla esiin.”

Ajatus kansalaisten yleisestä oikeustajunnasta oikeuden perustavimpana kategoriana ei 1920- ja 1930-luvuilla ollut suomalaisessa teoreettisesti painotuneessa oikeuskirjallisuudessa kovin tavaton. Samansuuntaista ajattelutapaa edustivat myös *El. Kaila* ja Otto Brusiin (edellä olevan tekstin Haataja kirjoitti jo ennen Brusiinin väitöskirjan ilmestymistä). *Hannu Tolonen* arvioi Brusiinin oikeusajattelua koskevassa tutkimuksessaan oikeusvakaumuksen korostamisen osoittavan Brusiinin ja Kailan ajattelun teoreettista yhdensuuntaisuutta: molempien mukaan oikeus perustuu ”keskeisesti oikeuden takana oleviin, erityisesti kansalaisten yhteiskuntamoraalisiin arvoihin”.³⁵

Toisaalta Tolonen osoittaa Kailan ja Brusiinin käsityksissä kansalaisten yleisestä oikeustajunnasta myös perustavan ristiriidan. Heidän ajattelussaan havaittavissa oleva ero on kiinnostava myös Haatajan oikeusajattelun ymmärtämisen kannalta. Brusiinin teksteissä oikeustajunta esiintyy muodossa *oikeusyhteisön oikeusvakaumus*. Tolonen arvioi käsityksen olevan skandinaavisen realismin värittävä. Kailalla sama idea muotoutuu saksalaisvai-kutteiseksi *kansakunnan oikeustajunnaksi*. Tolosen mukaan tämä asetelma on ”linjassa skandinaavisen realismin tietyn radikalismien ja saksalaisen perinteisyyden välisen peruserimielisyyden kanssa”.³⁶

Haatajan asemoiminen näin tulkitussa Kaila–Brusiin-oppiriidassa on kiinnostavaa. Hänen tekstinsä aiheesta on kirjoitettu ennen Brusiinin väitöskir-

³⁴ Haataja 1934b, s. 12–14.

³⁵ Tolonen *LM* 1997, s. 35–36.

³⁶ Tolonen *LM* 1997, s. 42–43.

jaa, eikä siitä saa yksiselitteistä vastausta ongelmaan. Tietynlainen viehtymys ajatukseen eri kansojen omasta, luonnollisesta oikeudentunnosta ja poliittinen kansallismielisyys heijastuvat Haatajan esityksissä suhtautumiseen oikeusvertailulla saatavan, varsinkin muuta kuin pohjoismaista oikeutta koskevan tiedon käyttökelpoisuuteen kotimaista oikeutta tulkittaessa. Kaila-henkisesti tulkittu kansakunnan oikeustajunnan idea sisältää luontevasti korostuksen oikeuden relatiivisuudesta: ”oikeus on eri ihmisille ja eri kansoilla eri aikoina oleellisesti erilainen”.³⁷ Myöhäistuotantoon kuuluvassa kirjoituksessaan Haataja pitääkin suoranaisesti tärkeänä välttää ”ulkomaisia oppeja” maa-oikeuden alueen tutkimuksessa.³⁸ Eri asia on se, että Haataja itse perheityi perusteellisesti eri oikeusjärjestyksiin tutkimillaan alueilla ja piti sitä myös tärkeänä ja hyödyllisenä.³⁹

Toisaalta Haatajan epäilevää asennetta ulkomaisia oppeja kohtaan ei tule tulkita liian suoraviivaisesti sitoutumiseksi kansakuntalähtöiseen oikeustajunnan ideaan. Epäilevällä asenteella ulkomaisten oppien soveltamiseen on taustansa myös Haatajan käsiteläinopin kritiikissä. Käsiteläinopillisen menetelmän käyttäminen merkitsi suomalaisessa oikeustieteessä vielä 1930-luvullakin juuri ulkomaisten (lähinnä vanhempien saksalaisten) oppien, luokittelujen, konstruktioiden ja periaatteiden reseptiota ja soveltamista.⁴⁰ Tällainen tapa tehdä oikeustiedettä oli ollut Haatajan kritiikin kohteena hänen väitöskirjastaan alkaen.

Saksalaiseen oikeustieteeseen suuntautuneena Haataja tulisi oppiriidassa lähemmäksi Kailaa, mutta tietynlainen yhteiskunnallinen radikalismi yhdistäisi häntä yhteiskunnallisesti (ei poliittisesti) myös Brusiinin ajatteluun. Haatajan ajatuksessa yleisestä oikeustajunnasta voidaan nähdä piirteitä sekä Kailan että Brusiinin edustamista ideoista. Asetelma kuvastaa mielestäni havainnollisesti Haatajan tutkijaprofilia: häntä on vaikea kategorisoida ja

³⁷ Haataja 1934b, s. 10–11.

³⁸ Haataja 1950a, s. 198–199. Ulkomaiden oppeihin on hänen mukaansa ”suhtauduttava erittäin varovaisesti” maa-oikeuden alueella, koska maaomaisuuden käyttömuodot ovat kullakin kansakunnalla muodostuneet erilaisten historiallisten, taloudellisten ja psykologisten tekijöiden sekä vaihtelevien luonnonolosuhteiden vaikutuksesta.

³⁹ Esim. *Vesioikeus I*-teoksessa on yli 30 sivun laajuinen, alkuperäiskirjallisuuteen perustuva katsaus yli kymmenen eri valtion vesioikeuteen roomalaisesta oikeudesta alkaen, ks. Haataja 1951, s. 38–73. Ulkomaisiin järjestelmiin viitataan myös runsaasti aineellisoikeudellisten yksityiskohtien käsittelyn yhteydessä.

⁴⁰ Ks. Helin 1988, s. 322–326.

luokitella mihinkään koulukuntaan tai liittää mihinkään yksittäiseen suuntaukseen⁴¹.

Yhteiskunnallis-historiallinen tutkimusote positivismin kritiikkinä

Haatajan edustama ajatus kansalaisten yleisestä oikeustajunnasta antaa aiheen kysymykseen, miten tuosta lain yläpuolella olevasta ihmisten ja kansojen oikeusvakaumuksesta saadaan tietoa? Onko oikeustieteen empiirisesti selvitettävä, minkälaisia käsityksiä oikeasta ja väärästä ihmisten oikeustajuntaan sisältyy? Sama kysymys koskee tietysti yleisemminkin niitä yhteiskunnallisia päämääriä, joiden selvittämisen Haataja nostaa oikeustieteen keskeistehtäväksi lakia tulkittaessa.

Sen enempää ihmisten oikeusvakaumuksen kuin yhteiskunnallisten päämäärienkään selvittäminen ei Haatajan tutkimusotteessa tapahdu empiristisin keinoin. Tilanne on samankaltainen kuin Jheringin intressilainopissa: oikeusjärjestyksen taustalla olevien päämäärien ja intressien selvittäminen on oikeustutkimuksen lähtökohta, mutta tämä ei tapahdu empiirisin menetelmin.⁴² Empirismiä Haataja ei voi oikeusvakaumuksen osalta tarkoittaakaan, koska hän suhtautui elitistisen kriittisesti suurten joukkojen enemmistöparlamentarismiin ainakin 1930-luvulla.⁴³ Lain yläpuolella oleva oikeusvakaumus ei Haatajan esityksissä myöskään viittaa vain oppineiden asiantuntijoiden tavoitettavissa olevaan erityisen tiedon alueeseen. Käsitelainopin krii-

⁴¹ Björnen (2002, esim. s. 390–391) mukaan epäily puhdasoppista koulukuntaisuutta kohtaan (”motvilja mot extrema ståndpunkter och doktrinära ensidigheter”) oli yleisemminkin tyypillistä viime vuosisadan alkupuoliskon pohjoismaiselle oikeustieteelle. Esimerkiksi klassisen käsitelainopin (Björnen käsitteistöllä konstruktivisen suuntauksen) ja sosiologisen koulun välisessä asetelmassa oli tyypillistä ammentaa vaikutteita molemmilta suunnilta ilman fanaattista sitoutumista kumpaankaan suuntaukseen. Björne tarkastelee tässä yhteydessä erityisesti Serlachiuksen ajattelua.

⁴² Ks. Jheringin osalta myös Aarnio (1975, s. 37), jonka mielestä olisi ”rohkeaa ja harhaanjohtavaakin väittää”, että Jhering osoittaessaan oikeudelliselle ajattelulle yhteyden yhteiskuntatodellisuuteen olisi ottanut täyden askeleen kohden empirismiä. Aarnion mukaan hänen esityksensä ”ei anna aihetta päätelmiin, jonka mukaan tieto intresseistä tulisi hankkia empiirisin menetelmin”.

⁴³ Hän arvioi kriittisesti, että ”oikeudelliset periaatteet ovat suurille joukoille suurin piirtein katsoen vieraita”, ks. Haataja *LM* 1937a, s. 396.

tikkona Haataja suhtautui päinvastoin kriittisesti oppineiden oikeuteen ja akateemiseen teoretisointiin⁴⁴.

Haataja ei missään yhteydessä menetelmällisesti täsmennä, mitä lain yläpuolella olevan ihmisten sisäisen oikeusvakaumuksen voimassaolon tunnistaminen edellyttää oikeustieteeltä. Ehkäpä se tulisi ymmärtää sellaiseksi oikeudellisen ajattelun lähtökohdaksi, jonka menetelmällistä instrumentalisointia ei Haatajan tavoin ajattelevilta voikaan perätä.

Haatajan myöhäisempi talousoikeuden metodologia käsittelevä esitys antaa kysymykseen kuitenkin tiettyä valaistusta. Esitystä voidaan tulkita siten, että lain yläpuolella olevaa oikeustajuntaa on kyllä tutkittava ”induktiivisesti”. Tämä ei tarkoita kuitenkaan mitään kansalaisyksitysten empiiristä tutkimista. Haatajan menetelmässä oikeusvakaumus konkretisoituu yleisempään lainsäätäjän ratkaisujen lähtökohdaksi olevien yhteiskunnallisten olojen tutkimiseen. Hänen mukaansa on syvennyttävä ensin ”induktiivisesti niihin oloihin ja asioihin, joiden pohjalta lainsäätäjä on lakia säätäessään lähtenyt”. Tämä muodostaa perustan positiivisen lain säännöksiin kohdistuvalle tutkimukselle: induktiivisesta tutkimusmetodista lähtien ja ”sen antamat tulokset huomioon ottaen on sitten itse lain säännöksiä tutkittava noudattamalla dogmaattis-deduktiivista tutkimusmetodia, s.o. koettamalla lain sanamuodon perusteella, loogillisen ajattelun tietä, löytää vastaus siihen, miten lainsäätäjä on induktiivisen tutkimuksen osoittamat pyrkimykset ratkaissut ja miten ne lain sanamuotoon sisältyvät ja sopivat”.⁴⁵

Esitys voidaan tulkita siten, ettei positivismiin kritiikki lopulta näyttäisi kovin radikaalisti vaikuttavan Haatajan käsitykseen oikeustieteen tutkimuskohteesta. Voimassa olevan oikeuden säännöt ovat oikeustieteen pääasiallinen tutkimuskohde Haatajankin ajattelussa. Tutkimuksen ”induktiivinen” vaihe tarkoittaa Haatajalle kuitenkin eri asiaa kuin mitä sillä käsiteläinopissa tai sen kritikoiden esityksissä tarkoitettiin. Hän ei viittaa ilmaisulla positiiviseen oikeuteen eli menetelmään, jossa positiivisen oikeuden säännöistä yleistetään oikeudellisia käsitteitä tai periaatteita.⁴⁶ Päinvastoin Haatajan

⁴⁴ Ks. myös Helinin (1988, s. 407) tulkinta, joka perustuu Haatajan kritiikkiin (*LM* 1937, s. 24–29) Caseliuksen käsiteläinopillista teoretisointia sisältäneestä teoksesta. Hänen mukaansa Haataja ”näki todellisen oikeuskulttuurin olevan kokonaan muualla kuin akateemisen maailman oppineitten oikeudessa”.

⁴⁵ Haataja 1950a, s. 204.

⁴⁶ Ks. Tuori (*LM* 2002, s. 1302), joka tiivistää: ”Konstruktivisessa metodissa analyttisen kritiikin kohteeksi joutui sekä induktiivinen vaihe, jossa positiivisista oikeuslauseista yleis-

mukaan oikeudellisen tutkimuksen on lähdeittävä ”induktiivisesti” liikkeelle sääntöjä edeltävistä yhteiskunnallisista päämääristä. Vasta tämän jälkeen on mahdollista selvittää kulloinkin voimassa olevien sääntöjen sisältöä. Induktiivisuus viittaa Haatajan esityksessä siis yhteiskunnallisesti painottuneeseen historialliseen metodiin.

Yhteiskunnallis-historiallinen metodi ei Haatajan ajattelussa ole ristiriidassa positiiviseen oikeuteen tukeutuvan ”induktiivisen” oteen kanssa, vaan nämä täydentävät toisiaan: ”Kun käsitteiden määrittelyssä on perustuttava positiivisen oikeuden aineistoon, seuraa siitä, että kukin käsitteen määrittely osoittaa käsitteelle vain sen oikeudellisen aineiston mukaiset tunnusmerkit, johon määrittely perustuu. Kun aineisto on eri aikoina ja eri maissa erilainen, seuraa siitä, että myös käsitteiden oleellinen sisältö sen mukaan vaihtelee.” Oikeudellista käsittejärjestelmää kehitettäessä ei voida kuitenkaan tukeutua vain positiivisen oikeuden aineistoon, vaan tarpeen mukaan on otettava huomioon myös käsitteistön yhteiskunnallinen latautuneisuus: ”oikeudellisia käsitteitä ei ole katsottava vain filosofisiksi, oikeussäännöistä johdetuiksi käsitteiksi, vaan ovat ne, oikean hengen ja sisällyksen saamiseksi niihin, tarpeen mukaan sijoitettavat siihen yhteiskunnallisen ja taloudellisen elämän piiriin, jossa ne esiintyvät, ja siinä ympäristössä tarkastettavat.”⁴⁷ Nykyisin tämä ilmaistaisiin puhumalla esimerkiksi Tuorin tavoin oikeuskäsitteiden ilmentämästä *kätketystä yhteiskuntateoriasta*. Oikeuden yleisillä opeilla – erityisesti oikeuskäsitteillä – on aina välttämätön, ainakin implisiittinen yhteys tiettyyn käsitykseen oikeudellisen sääntelyn kohteena olevasta yhteiskunnan osa-alueesta. Tuorin mukaan oikeustieteessä tietoisuus tästä kytkennästä ja tämän kytkennän ”avoin paljastaminen ja perusteleminen on valitettavan harvinaista”.⁴⁸

Ohjelmallisissa teoreettis-filosofisissa puheenvuoroissaan Haataja ilmaisee mielestäni varsin selkeästi myös tosiasiallisesti toteuttamansa tutkimusmenetelmän rakenneosat. Lähtökohtana ovat (1) positiivisen oikeuden säännökset, joita tarkastellaan sekä (2) oikeuden historiallinen muutosdynamikka että (3) sääntelyn yhteiskunnalliset ja taloudelliset päämäärät huomioon

ettiin yleisiä käsitteitä (tai yleisiä periaatteita), että deduktiivinen vaihe, jossa käsitteitä tai periaatteita sovellettiin yksittäisiin oikeudellisiin ongelmiin.” Tuori osoittaa kritiikin ainakin julkisoikeuden näkökulmasta olevan liian yksinkertaistavaa (ks. erit. s. 1304–1307). Ks. myös Tuori 2002, s. 7–8. Ks. positiivista oikeutta lähtökohtanaan pitävästä induktiivisesta metodista myös Helin 1988, s. 316–317.

⁴⁷ Haataja 1921, s. 20, 23.

⁴⁸ Tuori 2002, s. 5.

ottaen. Hänen tutkimusmenetelmässään kohdat 2 ja 3 lomittuvat toisiinsa, koska myös yhteiskunnallisia päämääriä on tarkasteltava historiallisesta näkökulmasta.

Haatajan kritiikillä yksiulotteista ja liian puhdasta positivismia kohtaan on yhteys hänen varsin elitistiseen suhtautumiseen enemmistöparlamentarismia kohtaan. Positivistinen oikeuskäsitys kytkeytyy *demokraattisen oikeusvaltion* muodostamiseen: ”Kaiken oikeusjärjestyksen perustaminen lainsäätäjän ilmaisemaan tahtoon oli täysin yhdenmukainen demokraattisen parlamentarismien perusajatuksien kanssa ja sen vallassa olemista edistävää.”⁴⁹ Ajatus lainsäädäntövallasta riippumattomasta ja lainsäätäjän toimintaa rajoittavasta, lain yläpuolella olevasta oikeudesta järkyttää samalla myös demokraattisen parlamentarismien peruslähtökohtia. Oikeusteoreettisissa käsityksissä tapahtuneet muutokset myötävaikuttavat hänen mukaansa osaltaan tarpeeseen arvioida parlamentaristisen järjestelmän toimintaedellytyksiä⁵⁰:

”tapahtuneen kehityksen johdosta on jouduttu tarkastamaan suurten joukkojen edellytyksiä objektiivisesti pätevällä ja yksinomaan yhteisen hyvän määräämällä tavalla ratkaista valtiotahdon harjoittamista ja lainsäädäntötyössä esiintyviä kysymyksiä ja siis myös säätää lakia. – – Joukot, jotka kulkevat tunteen ja joukkokiihoituksen eikä vakavan asiallisen harkinnan pohjalla, eivät anna varmuutta sellaisesta objektiivisuudesta ja asiallisuudesta asiain käsittelystä, joka on välttämätön oikean oikeuden löytämiselle eikä ainoastaan määrääjän mahtikäskystä riippuvien lakien laatimiselle.”

Esitystä tulkittaessa on otettava huomioon esittämisaikajankohdan yhteiskunnallinen tilanne ja Haatajan oma henkilöhistoria. Hän oli muutama vuosi aikaisemmin luopunut Kokoomuksen puheenjohtajuudesta protestina puolueen oikeistolaistumiselle. Lienee myös syytä korostaa, ettei mikään diktatuuri ollut Haatajalle enemmistöparlamentarismien vaihtoehto, sen hän selkeästi torjuu. Parlamentaarin järjestelmä tarvitsee hänen mukaansa uudistamista – millä tavoin, sitä hän ei halua tai pysty esityksessään tämentämään.

⁴⁹ Haataja 1934b, s. 14. Ks. (laki)positivismien suosion yhteiskunnallisista syistä samansuuntaisesti myös esim. Helin 1988, s. 52–53 viitteineen.

⁵⁰ Haataja 1934b, s. 14–16.

Suhde analyyttiseen oikeustieteeseen

Haataja ei näytä teoreettisesti kiinnostuneen kovin syvällisesti pohjoismaisesta oikeustieteestä. Hänen teoreettinen mielenkiintonsa kohdistui koko uran ajan saksalaiseen oikeustieteeseen. Tämä on merkityksellistä ehkä myös Haatajan myöhäisemmän, vähäiseksi jääneen vaikutuksen kannalta, leimaishan suomalaista oikeustiedettä viime vuosisadalla muutoin juuri pohjoismaistuminen⁵¹.

Upsalan koulukunnan keskeisten oikeusteoreetikkojen – *Hägerströmin* ja *Lundstedtin* – vasemmistolaiset poliittiset sitoumukset⁵² ja heidän ajatustensa Suomessa saama marxilainen leima⁵³ selittänevät osaltaan, miksi antisosialistinen Haataja ei viehätynyt skandinaavisesta realismista. Heidän tuotantonsa Haataja kyllä tunsii. Hägerströmiin Haataja viittaa jo väitöskirjassaan.⁵⁴ *Ross* ja *Ussing* ovat myönteisessä sävyssä lyhyesti esillä myöhäistuotannossa.⁵⁵ Samassa yhteydessä mainitaan myös Lundstedt, jonka ei katsota kuitenkaan ansaitsevan lähempää tarkastelua.⁵⁶ Poliittiset sitoumukset näyttäisivät olevan perusteena Haatajan torjuvalle asenteelle myös, kun hän

⁵¹ Ks. Helin (1988) passim, ks. esim. tutkimuksen lähtökohtana olevaa luonnehdintaa (s. 1): ”Tutkimuksen metodisia esikuvia etsittäessä käännettiin Saksan asemasta Skandinaviaan, missä oikeustiede oli vuosisadan vaihteen tienoilla alkanut voimakkaasti kehittyä.”

⁵² Ks. esim. Helin 1988, s. 4.

⁵³ Keskeinen tekijä tällaisen mielikuvan syntymisessä oli Caseliuksen vuonna 1929 julkaissama, hyvin kielteinen kirjoitus ”Hägerströmiläis-Lundstedtilaisesta koulusta”, ks. Helin 1988, s. 274–276. 1930-luvulla Upsalan koulukunta olikin suomalaisessa oikeustieteessä lähinnä hämmästelyn kohteena. Helinin mukaan sen ”ajatukset jäivät lainoppineillemme käsittämättömiksi”. Ks. mt, s. 276–280, jossa hän myös alav. 5 mainitsee Haatajan yhtenä ainoista tuon aikakauden tutkijoista, joiden tuotannosta (Haataja 1934b, s. 264) hän on löytänyt skandinaavisen realismin keskeiskysymyksen ”mitä oikeus on” vakavaa pohdintaa.

⁵⁴ Haataja 1921, s. 14 alav. 2. Helinin (1988, s. 268) mukaan tämä on ensimmäinen suomalainen viittaus Hägerströmiin. Haataja ei kuitenkaan ole kyseisessä kohdassa kiinnostunut Hägerströmin ajatuksista vaan selostaa hänen teoksensa kautta historiallisen koulun tulkin- taoppia (ib, alav. 8).

⁵⁵ Ks. Haataja 1949, s. 468, jossa heihin viitataan kritisoiessa dogmaattista, roomalaiseen oikeuteen perustuvaa oikeuksien jakamista esine- ja velvoiteoikeuksiin. Hän viittaa tässä yhteydessä (alav. 2) myös Lassenin varoitukseen tutkia ”oikeussäännöstä sen näkökulman pohjalta, sopiiko se johonkin määritelmään vai ei”.

⁵⁶ Ks. Haataja 1949, s. 467: ”Vaikka sivuutammekin ruotsalaisen Lundstedtin kriittillisen suhtautumisen aikaisempaan oikeudellisten käsitteiden jakoon, on muitakin esimerkkejä kriittisestä suhtautumisesta niihin Skandinaviassa.”

selostaa – sisällöllisesti sinällään neutraalisti – ”ruotsalaisen oikeustieteilijän, sosialistisen poliitikon ja valtiomiehen” Undénin relativista ja funktionaalista omistusoikeusoppia viimeisessä valmiiksi saamassaan teoksessa.⁵⁷

Suhteessa Klamin luonnehdintaan Haatajasta korostetun käytännöllisenä ja epäteoreettisena tutkijana on kiinnostavaa, että Haataja tukeutuu esimerkiksi Rossin ja Ussingin teoreettisiin pohdintoihin esine- ja velvoiteoikeuksien eroista keskellä aineellisoikeudellisten tulkintakysymysten tarkastelua. Mielestäni Klamin luonnehdinta on ilmeinen yksinkertaistus eikä tee täyttä oikeutta kohteelleen.

Eri asia kuin Haatajan pohjoismaista suuntausta kohtaan kokema vieroksunta on se, että eräät skandinaavisen realismin edustajien ajatukset sisältävät samansuuntaisia painotuksia kuin Haatajan oikeuskäsitys, vaikka ne perustuvatkin erilaisiin filosofisiin ja/tai yhteiskunnallisiin lähtökohtiin. Esimerkiksi Lundstedtin yhteiskuntahyödyn periaatteessa ja sen merkityksessä oikeustieteelle⁵⁸ voidaan osin nähdä samansuuntaisia ideoita kuin Haatajan (ja Jheringin) oikeustiedekäsityksessä. Selkeitä erojakin heidän lähtökohdissaan toki on, esimerkiksi Lundstedtin yhteiskuntahyödyn periaatteeseen sisältyvää determinismiiä (historisismia) Haatajan yhteiskunnallisen ja taloudellisen perustan eksplikointia painottava teleologissävytteinen oikeustiedekäsitys ei sisällä.

Samoin on huomattava, että teoreettisten lähtökohtien eroista huolimatta Haatajan tavassa tehdä lainopillista tutkimusta voidaan *käytännöllisemmin* arvioituna tunnistaa myös piirteitä, joita sittemmin on pidetty luonteenomaisina juuri analyttiselle oikeustieteelle ja analyttikkojen kehittäminä. Haataja muotoilee tuotantonsa eri vaiheissa analyttiselle oikeustieteelle keskeisen käsitteistä päättelyn kiellon ja edellyttää käsitteellistä hajottelua analyysin hengessä.⁵⁹ Käsitteistä päättelyn kieltö ja oikeudellisten käsitteiden merkityksen rajaaminen vain esitystekniseen ja pedagogiseen tehtävään⁶⁰

⁵⁷ Haataja 1955, s. 2.

⁵⁸ Ks. tästä Lundstedtin tuotannossa 1920-luvulta alkaen toistuvasta keskeisteemasta tiivistetyksi Helin 1988, s. 108–127. – Yhteyksiä voitaisiin nähdä myös Ekelöfin (ja sittemmin myös Klamin) edustamaan teleologiseen metodiin, mutta Ekelöf vaikutti jo eri aikakaudella kuin Haataja.

⁵⁹ Kotimaisessa oikeustieteessä vastaavia ajatuksia esitti ensimmäisten joukossa Haatajan lisäksi Sainio väitöskirjassaan *Elinkeinotoiminnan harjoittamisesta johtuvat suhteet naapureihin Suomen yksityisoikeuden mukaan* (1929, esim. s. 28).

⁶⁰ Ks. myös Haataja 1949, s. 468, jossa hän näyttää hyväksyvän Ussingin tavan käyttää käsitteitä ”vain nimenä sellaiselle ryhmälle oikeudellisia ilmiöitä, joka tarkoituksenmukaisesti voidaan kerätä yhteisen esityksen kohteeksi”. – Ks. oikeuskäsitteiden erilaisista tehtävistä oikeudellisessa ajattelussa Tuori 2002.

näyttävät olevan iduillaan jo Haatajan väitöskirjassa⁶¹:

”oikeudelliset käsitteet eivät ole, kuten vanhan historiallisen koulun mukaiset käsitteet, katsottavat konstanteiksi eikä tarkoin rajoitetuiksi, joille lain sanamuoto aina tarjoaisi tarkan määrittelyn sekä joita voitaisiin käyttää lähtökohdina uusia oikeudellisia käsitteitä ja oikeussääntöjä muodostettaessa, vaan ne ovat katsottava lain käskyihin sisältyviksi käsitteiksi, jotka ovat tarpeellisia oikeudellisten aineiston järjestelylle ja käyttämiselle.”

Haatajan menetelmän samankaltaisuus analyysiin verrattuna ilmenee havainnollisesti esimerkiksi hänen määräälan ostajan oikeudellista asemaa koskevasta laajasta tarkastelustaan teoksessa *Maanjaot ja talojärjestelmä* (1949).⁶² Haatajan metodinen ohjelmajulistus muistuttaa – osittain sanavalinnoiltaan – pitkälti Zittingin ja muiden 1940- ja 1950-luvuilla vaikuttaneiden varhaisvaiheen analyttikkojen muotoiluja⁶³:

”määräälan kauppa [on] jaettava alkutekijöihinsä ja tarkistettava, miltä kukin niistä oikeudellisen tutkimuksen valossa näyttää. – – Asiassa ei saa kulkea sitä tietä, kuten tähän saakka siinä näytetään kuljetun, että koetetaan päästä asiassa ratkaisuun A 1895 säännöksien perusteella sellaisenaan, sijoittamalla niiden perusteella tapahtuvan loogillisen ajattelun tietä määräälan kauppa johonkin meidän oikeudellisessa jaoittelussamme esiintyvistä ryhmistä ja tekemällä siitä sijoituksesta pitkälle meneviä johtopäätöksiä itse oikeuteen ja sen laatuun nähden. – – ei voi välttää sitä vaikutusta, että ensin on keksitty tuollainen oikeudellinen instituutio saksalaisista oppikirjoista ja sitten, kun se on näyttänyt ensi katsannolla mukavalta, on siihen ruvettu sijoittamaan meidän määräälan kauppa – –.”

Lainattu kohta liittyy Haatajan pohdintaan, onko *Caseliuksen* kehrittelemällä tavalla perusteltua kutsua määräälan ostajan oikeutta erottamisoikeudeksi.

⁶¹ Haataja 1921, s. 21.

⁶² Ks. Haataja 1949, s. 458–513.

⁶³ Haataja 1949, s. 461, 476. Ks. toisaalta kirjallisuudessa laajalti siteerattua Zittingin (*LM* 1952, s. 390) huomattavasti tunnetumpaa metodijulistusta: ”Tarkastelun kohteeksi on otettava omistajan reaalin oikeusasema ja siinä on huomioitava kaikki puolet, velvollisuuksia unohtamatta. Tällainen oikeusasema on sitten analysoitava alkutekijöihinsä, jolloin saadaan selville sen eri momenttien oikeudellinen luonne ja niiden keskinäinen suhde. Analyyttisen tutkimuksen avulla voidaan valmistella edellytyksiä harkita, mitä omistusoikeuden käsitteeseen on tarkoituksenmukaista sisällyttää. Sen vuoksi on ilmeistä, ettei omistusoikeuden käsitelmäritelmä voi olla tutkimuksen lähtökohtana.” – Zitting viittaa Haatajaan väitöskirjassaan vain muutaman kerran aineellisoikeudellisia yksityiskohtia koskevissa yhteyksissä.

Hän arvioi muissakin esityksissään luonteenomaisesta käytännöllisestä näkökulmasta, että tuskinpa määräalan ostajat "tuntisivat itsensä erityisemmin iloiseksi, jos heille heidän asemansa selitettäisiin sellaiseksi, että he kukin ovat ostaneet vain erottamisoikeuden, mutta ei maata, ja että he ehkä kaupan perusteella joskus voivat saada maatakin omakseen, jos ottavat huomioon kaikki juridiset knopit, jotka tällaiseen kauppaan liittyvät". Hänen mielestään käsitys määräalan kaupasta erottamisoikeuden kauppana olisi "kiiremiten" hylättävä. Kriitikissään Haataja tukeutuu myös Rossiin: "tässä teoriassa erottamisoikeus on käsitetty, käyttäakseni Rossin toisessa yhteydessä käyttämiä sanoja, todelliseksi substanssiksi, mystilliseksi esineen herruudeksi, joka todella luodaan ja luovutetaan jne".⁶⁴

Teema on esillä Haatajan tuotannossa alkaen hänen laajasta, hyvin kriittisestä Caseliuksen irrottamisoikeuksia käsittelevää teosta koskeneesta kirjarviostaan.⁶⁵ Määräalan saajan oikeusasemaa koskevien käsitysten muuttuminen on oikeuskirjallisuudessa katsottukin osin juuri Haatajan ansioksi. Muun muassa Hyvösen väitöskirjan historiallisessa katsauksessa Haatajan rooli näyttäytyy keskeisenä.⁶⁶

Vaikka Haatajan tavassa tehdä lainopillista tutkimusta on käytännössä eräitä yhteisiäkin piirteitä analyyttisen oikeustieteen kanssa, selvää on, että hän ei ollut skandinaavisen realismin edustaja tai analyytikko käsitteelle 1900-luvun jälkipuoliskolla muodostuneessa merkityksessä. Käsiteanalyysiin ja kielen filosofiaan Haataja ei tuntenut kovin syvällistä kiinnostusta. Myöskään vaatimusta "puhtaasta" oikeudellisesta ajattelusta ja "puhtaiden" oikeuskäsitteiden käytöstä – mitä sillä sitten milloinkin tarkoitettiinakaan – Haataja ei hyväksynyt. Päinvastoin hän piti tärkeänä oikeuden yhteiskunnallisten sidoksien ja vaikutusten tekemistä näkyviksi ja niiden arvioimista. Säännösten yhteiskunnalliset päämäärät ja niiden historiallinen tausta olivat hänen tutkimustensa lähtökohtia. Voimassa oleviin normeihin kohdistuva tarkastelu voitiin tehdä vasta säännösten yhteiskunnallisen perustan ymmärtämisen jälkeen. Jheringin ja Stammlerin ajatukset olivat tällaiselle korostukselle pohjoismaista realismia luontevampi teoreettinen lähtökohta.

⁶⁴ Haataja 1949, s. 473–474.

⁶⁵ Haataja *LM* 1937b, määräalaa koskevan kysymyksen osalta ks. s. 23–46.

⁶⁶ Hyvönen 1970, s. 85–99 (sit. s. 85 ja 97): "Nykyisessä oikeuskirjallisuudessamme vallitsevat käsitykset määräalan saajan oikeusasemasta perustuvat yleensä Caseliuksen ja Haatajan kirjoituksiin. – Jo *Haatajan* vaikutuksesta ja myöhemmin erityisesti pohjoismaisen realismin vaikutuksesta voidaan havaita irtautumista niistä ajatuskuvioista ja sanamuodoista, joihin 1940-luvulla oltiin päätyvässä."

Monitieteisyys: taloushistoriallinen tutkimusmetodi

Haatajan oikeudellista ajattelua ei tulisi ehkä pyrkiäkään kategorisoimaan kovin suoraviivaisesti ajan virtauksiin. Se tulisi ymmärtää omintakeiseksi sovellukseksi useista vuosisadan alun yhteiskunnallisen, taloudellisen ja oikeudellisen ajattelun suuntauksista. Haatajan tekstit ovat erinomainen esimerkki siitä, miten oikeustiedettä laaja-alaisempi kiinnostus yhteiskunnalliseen ajatteluun ja yhteiskuntatieteisiin voi hedelmöittää oikeudellista tutkimusta.⁶⁷

Haataja ammentaa ennakkoluulottomasti vaikutteita muilta tieteenaloilta ja niissä tapahtuneesta kehityksestä. Erityisesti taloudellisten ajattelutapojen muutokset (merkantilismista liberalismiin ja edelleen sosiaalisen vastuun korostuminen työväen- ja maakysymysten myötä) saavat tavan takaa huomiota hänen tuotannossaan. Haatajalle juuri taloustiede – tai taloushistoria – on se tieteenala, jonka avulla oikeuden fundamentteihin päästään käsiksi. Hän korostaa oikeushistoriaa talousoikeudelle ominaisena, suorastaan välttämättömänä metodina⁶⁸:

”Lainsäätäjä siis pyrkii talousoikeudellisilla säännöksillään toteuttamaan määrättyjä, taloudellisia, yhteiskunnallisia ja poliittisiakin päämääriä. Ne on siis talousoikeuden tutkijan tunnettava. Nämä päämäärät vaihtelevat aikojen kuluessa. Siten merkantilistisen, liberalistisen ja uusmerkantilistisen aikakauden katsomukset näissä asioissa poikkeavat jyrkästi toisistaan ja sen mukaisesti myös ne päämäärät, joihin lainsäätäjä on näinä eri ajanjaksoina näillä aloilla pyrkinyt. Talousoikeuden tutkijan on siis tunnettava kunkin ajanjakson tällaiset katsomukset ja päämäärät. – – Talousoikeuden tutkijan on siten tutkittava positiivisen oikeuden säännöksiä aikaisemmin voimassa olleiden säännöksiä valossa ja siis oikeushistorialliselta kannalta.”

Historiallisuus onkin käytännön tutkimustyön tasolla Haatajan menetelmän kaikkein keskeisin piirre. Hänen kirjoituksilleen on leimallista lainopillisten tulkintakysymysten tarkasteleminen historiallisesta perspektiivistä ja oikeuden muutosdynamiikka huomioon ottaen. Viime vuosisadan alkupuolella tällainen historiallinen tutkimusote ei ollut samalla tavoin poikkeuksellinen

⁶⁷ Ks. myös Klami (1981, s. 32): ”Haatajaa on vaikea teoreettisessa suhteessa luokitaa mihinkään koulukuntaan. Hän oli kuitenkin käsitelainopin läpitunkevana aikanaan poikkeuksellisen laajakatseinen henkilö, jonka näköala ulottui kauas oikeushistoriaan, ja toisaalta hän kykeni valppaasti seuraamaan yhteiskunnallisia näkökohtia.”

⁶⁸ Haataja 1950a, s. 197–198.

kuin nykyisin. Sittemmin Haatajan systemaattinen ja johdonmukainen tapa hyödyntää oikeushistoriallista aineistoa *osana lainopillista tutkimusta* on muodostunut harvinaisemmaksi⁶⁹ (vaikka maa- ja vesioikeudessa painotus on myöhemminkin ollut yleinen).

Historiallinen painotus on yksi niistä tekijöistä, jotka erottavat Haatajan analyttisestä oikeustieteestä. Analyysille ja positivismille yleisemminkin on tyypillistä vähäinen kiinnostus oikeuden muutokseen ja historialliseen taustaan, jopa suoranainen historiattomuus. Haatajan näkökulmasta positivistisen analyttisen oikeustieteen voi tulkita olevan yhtä epähistoriallista kuin positivistinen käsitelainoppikin oli. Analyttisen oikeustieteen kritiikki käsitelainoppia kohtaan sisälsi nimenomaisen vaatimuksen oikeudellisen (käsite)tradition hylkäämisestä.⁷⁰ Haatajakin oli valmis hylkäämään *menetelmän*, jossa voimassa olevan oikeuden sisältöä johdetaan valmiista, historiallisesta käsitejärjestelmästä, mutta ei tuon käsitejärjestelmän mukanaan kantamaa traditiota *sisällöllisessä* mielessä.

Oikeuslähdeopillisesti Haatajan historiallinen tulkintametsodi merkitsi lainvalmisteluaineiston ja voimassa olevaa oikeutta edeltävän sääntelyn merkityksen korostumista (esitöiden merkitys oikeuslähteenä oli varsin vähäinen viime vuosisadan alkupuoliskolla). Haataja perehtyy useissa tutkimuksissaan laintulkinnallisia kysymyksiä selvittäessään esimerkiksi valtiopäivien, senaatin tai eduskunnan keskusteluihin ja julkaisemattomaan lainvalmisteluaineistoon.⁷¹ Nykyisin oikeuslähdeopillisessa keskustelussa käytössä oleva käsitteistö on kuitenkin riittämätön Haatajan tutkimusotteen kuvaamiseen. Helin korostaa, että se oli ”olennaisesti muutakin kuin pelkkää esitöihin sitoutumista. Kyse oli argumentaatiosta, joka hyvin kokonaisvaltaisesti nojautui pohjoismaiseen oikeuskulttuuriin.”⁷²

⁶⁹ Ks. Pihlajamäki (2002, s. 35), jonka mukaan historialliset tarkastelutavat eivät ”välttämättömästi eikä vakiintuneesti” kuulu lainopin metodologiaan. Hän arvioi, että oikeushistorialla on tekemistä lainopin kanssa ”korkeintaan satunnaisesti”.

⁷⁰ Ks. Helinin (1988, s. 342) tiivistys: ”Siviilioikeuden tutkimuksen pohjoismaistumisessa oli kysymys oikeuskulttuurin murroksesta, jossa lakattiin kuuntelemasta vanhaa traditiota. Käsitelainopillinen menetelmä, joka juuri tähtäsi tradition hyödyntämiseen ei tällöin voinut tulla kysymykseen.”

⁷¹ Ks. esim. Haataja 1949, s. 463–464, alav. 2, jossa selostetaan yksityiskohtaisesti maatalojen osittamista koskeneen lainvalmistelukunnan asetusehdotuksen käsittelyvaiheet senaatissa vuonna 1887 ja perustellaan siellä tehdyt muutokset käymällä läpi senaatille annettujen lausuntojen pääsisältö (asetus annettiin vuonna 1895).

⁷² Helin 1988, s. 366, ks. myös s. 356–357.

Ei liene liioittelua tulkita Haatajan edustaneen osin juuri sellaista monitieteistä, taloustieteen (ainakin taloudellisen ajattelun) ja oikeushistorian yhdistävää tutkimusotetta, jota Määttä ja Pihlajamäki tuoreessa rikosoikeushistoriaa oikeustaloustieteen menetelmin analysoivassa tutkimuksessaan kehittävät.⁷³ Haataja korostaa taloudellisten ja oikeudellisten ilmiöiden yhteenkietoutumista⁷⁴:

”on myös ilmeistä, etteivät taloudellisen ja oikeudellisen elämän ilmiöt muodosta kahta erillensä olevaa ilmiösarjaa, joilla kummallakin on oma ominainen kehityksensä ja joita on toisistaan erillään tarkastettava. Päinvastoin ne muodostavat kumpikin eri puolensa samoille konkreettisen elämän ilmiöille, joka saa vasta molempien, sekä taloudellisten että oikeudellisten näkökohtien valossa, oikean selityksensä. – Edellä esitetyt näkökohdat osoittavat siis, kuinka tärkeätä oikeussäännöksiä oikealle ymmärtämiselle ja tulkinnalle on niiden taloudellisten näkökohtien ja periaatteiden tunteminen, jotka lain säännöksiä laadittaessa ovat olleet määräävinä.”

Ero nykyisiin korostuksiin on siinä, että Haataja käyttää taloushistoriallisia näkökohtia lainopillisessa argumentaatiossa, kun nyttemmin näyttäisi pinnalla olevan ajatus, että oikeutta tulisi asemoitua tarkastelemaan oikeustaloushistorian menetelmin muusta kuin lain soveltajan näkökulmasta.⁷⁵ Luulisin, että Haatajan tapa hyödyntää oikeus- ja taloushistoriallista argumentaatiota lainopillisissa tutkimuksissaan toimii esimerkkinä siitä, ettei näitä lähestymistapoja tarvitse välttämättä nähdä kovin erillisinä. Joihinkin puhdasoppisimpiin oikeustaloustieteen suuntauksiin verrattuna Haataja on myös monipuolisempi: hänen esityksissään *oikeus, talous, yhteiskunta ja historia* lomittuvat toisiinsa. Erilaiset historialliset talouspoliittiset ja -filosofiset suuntauokset on nähtävä yhteydessä sekä erilaisten historiallisten yhteiskunnallis-

⁷³ Ks. K. Määttä – Pihlajamäki 2003. He toteavat (s. 11) tutkimuksensa peruskysymyksen olevan metodologinen: ”miten hyödyntää taloustieteellistä näkökulmaa oikeushistorian tutkimuksessa?” – Ks. Haatajasta talous- ja oikeushistoriaa yhdistävän tutkimusotteen edustajana myös Letto-Vanamo – K. Määttä 1996, s. 81. Heidän mukaansa, ”voisi olla kiinnostavaa tutkia, millaisen ’välittävän’ lenkin taloustieteellinen argumentaatio on muodostanut talouden ja taloudellista toimintaa koskevan lainsäädännön välille ja mikä merkitys sillä on ollut oikeustieteellisen argumentaation kehitykselle”. Tästä esimerkkinä he mainitsevat – mielestäni perustellusti – Haatajan ”ajan talouspolitiikasta ja talousteoreettisesta ajattelusta virikkeitä” saaneen argumentaation teoksessa *Maa- ja maanvuokratilittikkamme vaiheita* (1923).

⁷⁴ Haataja 1923, s. 47–48.

⁷⁵ Ks. K. Määttä – Pihlajamäki 2003, s. V.

ten ja poliittisten suuntauksien että erilaisten historiallisten oikeusfilosofisten ajattelutapojen kanssa⁷⁶.

Myös sittemmin modernin ympäristöoikeuden alueella kehitetty ja edelleen ajankohtainen kysymys oikeudenalan erikoislaatuisesta monitieteisyydestä luonnontieteiden ja teknisten tieteiden suuntaan on esillä jo Haatajan teksteissä. Ehkä tämä jo vanhan maa- ja vesioikeuden aikana tunnistettu oikeudenalan erityispiirre on osaltaan luonut edellytyksiä ympäristöoikeuden suhteellisen varhaiselle kehitymiselle Suomessa. Haatajan mukaan ”vesioikeuden tutkijan tulee olla melkoisessa mitassa perehtynyt myös vesialueiden rakentamista ja käyttöä koskeviin teknillisiin kysymyksiin ennen kuin hän pystyy monia vesioikeudellisia säännöksiä pätevästi arvostelemaan”.⁷⁷ Sama koskee myös jakolainsäädäntöä, nyttemmin siis kiinteistönmuodostamisoikeutta: oikeustieteen ja maanmittaustieteiden välinen vuorovaikutus on ollut perinteisesti läheistä ja molemminpuolista. Haatajalla oli sekä maanmittarin että juristin perustutkinto – yhdistelmä, joka on sittemmin ollut suhteellisen yleinen juristien kaksoistutkinto.

Yhteinen etu: sosiaalinen yksityisoikeus

Mitä sitten ovat ne oikeuden kehittymiseen vaikuttavat käytännölliset, yhteiskunnalliset, taloudelliset ja valtiolliset päämäärät, joihin oikeustieteen tuli vuosisadan alussa kiinnittää huomionsa? Haatajan vastaus on yksiselitteinen ja laajalti hänen tuotannossaan toistuva: sosiaaliset tarpeet ja päämäärät. Teollistumisen, työväenliikkeen syntyminen, tilattoman maatalousväestön asutustarpeiden ja sääty-yhteiskunnan hajoamisen seurauksena sosiaaliset kysymykset edellyttivät merkittäviä lainsäädännöllisiäkin uudistuksia. Hänen mukaansa oikeudellisessa ajattelussa oli suuntauduttava uudella tavalla, koska ”sosiaalinen tekijä tunkeutui oikeustieteen oppeihin yhtä rintaa kuin se sai sijaa taloustieteen alalla sekä varsinaisessa lainsäädäntötyössä”.⁷⁸ Päästäkseen oikeisiin tuloksiin oikeustieteen täytyi hylätä formalistinen ja käytännölle vieras käsitteellinen lähestymistapa ja ”panna erityinen paino käytännön elämän tarpeille sekä sosiaalisten näkökohtien asettamille vaatimuksille”.⁷⁹

⁷⁶ Ks. esim. Haataja 1923, s. 36–55.

⁷⁷ Haataja 1950a, s. 203.

⁷⁸ Haataja *Valvoja-Aika* 1930, s. 160.

⁷⁹ Haataja 1921, s. 12–13.

Positiivisessa oikeudessa sosiaalisen ajattelun korostuminen näkyy vuosisadan vaihteessa työläinsäädännön ja maareformilainsäädännön kehittymisenä. Haataja kirjoittaa useissa yhteyksissä kärkevästi 1800-luvun maanvuokralainsäädännön uudistuksen yhteiskunnallisesta riittämättömyydestä sekä itsenäistymisen alkuvuosien maareformilakien puolesta. Rasila nostaa torpparikysymyksen ratkaisuvaiheita koskevassa tutkimuksessaan Haatajan kaikkein keskeisimmäksi torpparivapautukseen vaikuttaneeksi henkilöksi:

”Jos välttämättä olisi nimettävä joku torpparivapautuksen ’isäksi’, olisi se Kyösti Haataja – –.”⁸⁰

Vuosikymmeniä kestänyt maareformi käynnistyi vuoden 1892 torpparilail-la⁸¹, joka muun muassa takasi irtisanomisajan silloinkin, kun sopimus oli suullinen. Vastaiset sopimukset säädettiin tehtäväksi kirjallisesti. Uudistukset jatkuivat vuoden 1902 maanvuokralaissa.⁸² Haataja katsoo vuoden 1892 lain olleen ”sosiaalisesti aivan mitätön” ja vuoden 1902 lainkin palvelleen vain heikosti ”sosiaalisia pyrkimyksiä, koska se oli laadittu jokseenkin kokonaan asianosaisten sopimusvapauden pohjalle”. Laihoihin tuloksiin hän näkee syyksi sen, että ”valta yhteiskunnassa kuului jokseenkin kokonaan vanhoilliselle ruotsinkieliselle yläluokalle, jolla ei ollut yhteiskunnallisiin uudistuksiin halua eikä ymmärrystäkään”.⁸³ Vuonna 1909 osin taannehtivana toteutetussa maanvuokralainsäädännön uudistuksessa säädettiin muun muassa lyhimmäksi sallituksi vuokra-ajaksi yleensä 50 vuotta.⁸⁴ Haatajan mukaan näillä säännöksillä tuli ”torppia, lampuotitiloja ja mäkitupa-alueita koskeva lainsäädäntö vedetyksi oleellisimmilta kohdiltaan yksityisoikeuden piiristä julkisen oikeuden piiriin”.⁸⁵

⁸⁰ Rasila 1970, s. 391. Hän korostaa kuitenkin, että ”yhden miehen työksi torpparien itsenäistämistä ei missään tapauksessa voida sanoa”.

⁸¹ Asetus (10.11.1892/40), joka sisältää erinäisiä sääntöjä maan vuokraamisesta maalla.

⁸² Laki (19.6.1902/19) maanvuokrasta maalla.

⁸³ Haataja 1940, s. 69. Ks. sosiaalisesta kysymyksestä suomalaisessa oikeustieteessä 1800-luvun loppupuolella myös Klami 1977, s. 175–180, jossa analysoidaan mm. Chydeniuksen ja Ekströmin sosiaalisia uudistuksia vastustanutta linjaa.

⁸⁴ Ks. asetus (12.3.1909/12) torpan, lampuotitilan ja mäkitupa-alueen vuokrauksesta. Samana päivänä säädettiin perustuslainsäätämisyjärjestyksessä asetus tämän asetuksen soveltamisesta myös aikaisemmin syntyneisiin vuokrausteisiin.

⁸⁵ Ks. vuoden 1909 maanvuokralaista Haataja 1940, s. 88–89.

Sittemmin vuosien 1918–1919 torpparilainsäädäntö⁸⁶, joka säädettiin pitkälti Haatajan lakialoitteen pohjalta ja jonka sisältöön hän sekä lainvalmistelijana että kansanedustajana keskeisesti vaikutti⁸⁷, antoi vuokramiehille oikeuden lunastaa vuokra-alueensa omakseen. Lunastushinta oli vuoden 1914 mukainen hinta. Rahanarvon laskun vuoksi alueita luovuttava maanomistaja sai korvauksena vain noin kymmenesosan luovuttamansa maan todellisesta arvosta.⁸⁸ Sääntelyn käytännön merkitystä kuvastaa se, että vuokramiesten omiksi lunastettiin 1930-luvun loppuun mennessä kaikkiaan yli 126 000 vuokra-aluetta.⁸⁹

Torpparivapautuksen jälkeen järjestettiin vielä erikseen muun muassa tilattoman maataloustyöväestön mahdollisuus ryhtyä itsenäisiksi viljelijöiksi niin ikään pakkolunastusmahdollisuuden sisältäneellä vuoden 1922 asutuslailla.⁹⁰ Yhteiskunnallisesti tällä ns. Lex Kalliolla ei ollut samaa merkitystä kuin torpparien vapautusta merkinneellä lunastamislainsäädännöllä. Vuoden 1922 asutuslain perusteella pakkolunastustietä perustettiin vain vajaa 300 uutta tilaa.⁹¹

Haatajan mukaan maanvuokraolojen ja tilattoman väestön kysymyksen järjestäminen merkitsivät, että ”on vähitellen siirrytty liberalististen taloudellisten periaatteiden määräämästä talouspolitiikasta sosiaaliseen talouspolitiikkaan sekä yksityisoikeuden alalla *sosiaaliseen yksityisoikeuteen* [kurs. tässä]. Tämä suunta on meillä lainsäädännön ja talouspolitiikan alalla edelleen määräävänä.”⁹² Sosiaalinen kysymys koskettaa nimenomaan yksityis-

⁸⁶ Kyse on viiden, vajaan vuoden aikana annetun säädöksen kokonaisuudesta, keskeisimpinä laki (15.10.1918/135) vuokra-alueiden lunastamisesta siihen heinäkuussa 1919 tehtyine muutoksineen.

⁸⁷ Ks. Haatajan keskeisestä roolista vuoden 1918 torpparilain eduskuntakäsittelyssä Rasila 1970, s. 307–314, 343–378 ja Leino-Kaukiainen – Uino 1994, s. 219–220.

⁸⁸ Haataja 1940, s. 107.

⁸⁹ Ks. Haataja 1940, s. 107 ja Rasila 1970, s. 14. Lainsäädännön voimassaolo lopetettiin siten, että lunastusvaatimus oli pantava vireille viimeistään 31.12.1938.

⁹⁰ Laki maan hankkimisesta asutustarkoituksiin (25.11.1922/278). Maata olivat lain 4 §:n mukaan velvollisia luovuttamaan ne tilat, joiden pinta-ala oli yli 200 hehtaaria (Oulun läänissä 400 hehtaaria). Lunastushintana oli vallitseva käypä hinta (15 §). Ks. laista laajemmin Haataja 1940, s. 176–179 ja Jutikkala 1958, s. 425.

⁹¹ Ks. lain vähäisestä käytännön merkityksestä Haataja 1940, s. 577–578 ja Jutikkala 1958, s. 426.

⁹² Hän esitti luonnehdinnan pääosiltaan samansisältöisenä useissa eri yhteyksissä jo 1910-luvulta alkaen. Tässä on siteerattu teosta Haataja 1950b, s. 22–23, ks. myös s. 92–147, 322–328. Ks. laajemmin sosiaalisesta talouspolitiikasta sama 1923, s. 36–55. Hänen mukaansa

oikeuden perustavia kategorioita⁹³: ”eri valtioissa [on] vähitellen siirretty absoluuttisesta omistusoikeudesta sosiaalisen omistusoikeuden käsitteeseen sekä yleisen yksityisoikeuden alalla julkisesta oikeudesta tarkoin erotetusta yksityisoikeudesta sosiaalisesti orientoituun yksityisoikeuteen, joka sisältää voimakkaita vaikutteita julkisesta oikeudesta.” *Maa- ja vesioikeuden oppikirjan* (1945, 2. p. 1950) päättävässä jaksossa ”Näkökohtia omistusoikeuden sisällyksestä” hän esittelee hyvin ymmärtävään sävyyn säännöksiä, joiden seurauksena ”meillä on loittouduttu yhä kauemmas omistusoikeuden rajattomuudesta ja jouduttu siihen, että maanomistajan asema maansa omistajana on yhä lisääntyvien rajoitusten kiertämä”. Tällainen maanomistajalle rajoituksiakin merkitsevä lainsäädäntö on ollut kuitenkin ”tarpeellista ja hyödyllistä”, koska täten on ”lainsäädännössä otettu huomioon yhteiskunnan kokonaisuuden tarpeet ja pakotettu yksityinen maanomistaja käsittelemään maaomaisuuttaan tavalla, joka takaa näiden tarpeiden huomioonottamisen ja yhteiskunnan kokonaisuuden edistymisen”.⁹⁴

Rajansa Haatajan yhteiskunnallisella uudistusmielisyydelläkin selvästi kuitenkin on. Maanomistusoikeuteen on poikkeuslailla ehkä merkittävimmin puututtu, kun maanhankintalaille (396/1945) säädettiin maanomistajille laaja maanluovutusvelvollisuus alemmaa kuin täyttä korvausta vastaan.⁹⁵ Lain nojalla muodostettiin siirtoväelle ja muille maansaantiin oikeutetuille yli 140 000 tilaa tai muuta aluetta.⁹⁶ Haatajan näkemys lainsäädännöstä on hyvin kriittinen: ”toimenpidettä ei voida karakterisoida maareformiksi, vaan sodan aiheuttamaksi agraarimullistukseksi, jolla on vallankumouksellinen luonne. Se merkitsee pitkälle ulottuvaa maaomaisuuden sosialisointia.”⁹⁷ Tästä 1940-luvun loppuun ajoittuvasta kannanotosta näkyy myös se, miten hänen arvomaailmansa vuosikymmenten aikana muuttui.

(s. 44–45) hänen käsittelemänsä oikeuskehitys osoittaa ”että meillä lainsäädäntötyö käy uudenaikaisen, vanhan liberalistisen talousfilosofian taaksensa jättäneen ajatussuunnan merkeissä, yhteiskuntapoliittisen uudistustoiminnan pohjalta, sekä että tällä suunnalla ovat periaatteelliset puoltajansa, mutta myös periaatteelliset vastustajansa, jotka viimeksi mainitut edelleen elävät vanhan liberalistisen ajatussuunnan ja roomalaisen oikeuden mukaisen absoluuttisen omistusoikeuskäsitteen pohjalla”.

⁹³ Haataja *LM* 1937a, s. 377.

⁹⁴ Haataja 1950b, s. 322–328.

⁹⁵ Ks. vuoden 1945 laajasta, useita lakeja sisältävästä maanhankintalainsäädännöstä Haataja 1949, s. 113–147.

⁹⁶ Ks. Hyvönen 1998, s. 123.

⁹⁷ Haataja 1949, s. 146–147.

Julistuksellinen vanhasuomalainen sosiaalireformisti

Oikeusteoreettisesti Haatajan yhteiskunnallisesti suuntautuneella, sosiaalisella ajattelulla voidaan nähdä yhteyksiä esimerkiksi hänen väitöskirjansa alussa ja myöhemmissäkin teoreettisissa puheenvuoroissaan näkyvästi esillä olevan Stammlerin radikaalin porvarilliseen, antisosialistiseen ”oikeaan oikeuteen”.⁹⁸ Tavan takaa Haatajan oikeudellisissa teksteissäkin korostuva sosiaalinen ajattelu on ymmärrettävä mielestäni kuitenkin pikemminkin hänen poliittista taustaansa vasten kuin suoraksi sovellukseksi jostakin oikeusteoreettisesta ajattelutavasta.

Haataja oli voimakas työ- ja maareformilainsäädännön puolustaja sosiaalireformistisista lähtökohdista. Hänen ajattelunsa on edustava esimerkki vanhasuomalaisuudesta, joka on sekä *antiliberalistista* että *antisosialistista*. Markkinatalous on pelastettava sekä sosialismilta että omilta epäkohdiltaan (kapitalismilta). Yksilön itseisarvoista vapautta tärkeämpi on yksilön todellisista tarpeista huolehtiva eettinen yhteisö, vahva valtio. Haataja puolusti vahvaa valtio-ohjausta liberaaleja purkamisvaateita vastaan.

Sosiaalinen yksityisoikeus edustaa Haatajan teksteissä jo varhain ei-sosialistisen poliittisen sosiaalireformismin tieteellistä muotoa. Hän muotoilee tämän selkeästi esimerkiksi torpparilainsäädännön valmisteluvaiheisiin sijoittuvassa kirjoituksessaan vuonna 1915⁹⁹:

”tällaisille uusille perusteille on jo ehditty rakentaa alku n.s. sosiaaliselle yksityisoikeudelle, jota edustaa jo melkoinen kirjallisuus ja jonka takana on arvossa pidettyjä henkilöitä eri maiden ei-sosialistisissa tieteellisissä piireissä. Sen tehtävistä sanotaan, muutamien tunnettujen oikeustieteilijän sanoja käyttäkemme, että sen tulee ’suojella taloudellisesti heikkoa voimakkaamman sorrolta’ ja ’toimittaa sama määrä oikeushyviä kaikille’. Niinikään sanotaan, että 20:nneen vuosisadan lainsäädännön päämääränä on luoda ’uuden oikeuden siemen, jonka tulee olla kohtuuden ja yhdenvertaisuuden oikeus’ ja ’siten parhaiten taistella nykyistä oikeus- ja yhteiskuntajärjestystä kumoamaan pyrkiviä voimia vastaan’ [harv. poist.]”

⁹⁸ Tulkinta Stammlerin oikeusajattelusta Klamin 1977, s. 177. Ks. Stammlerin ajattelun merkityksestä Haatajalle esim. Haataja 1934b, s. 2, 11–14, jossa (s. 14) hän myös selvästi tuo esiin Stammlerin oikean oikeuden käyvän ”yhteen sosiaalisen ideaalin kanssa”. – Stammler näyttäisi jälleen olevan ajankohtainen hahmo oikeusfilosofisesti: hän on yksi keskeinen Panu Minkisen innoittaja mm. hänen väitöskirjassaan *Correct Law. A Philosophy of the Aporetic* (1998).

⁹⁹ Haataja 1915, s. 4.

Haataja kuului Suomalaiseen puolueeseen ja sittemmin joulukuussa 1918 perustettuun Kokoomukseen. Hän edusti Kokoomuksessa ns. vanhasuomalaista, sosiaalisia uudistuksia ajanutta siipeä.¹⁰⁰ Samaa poliittista suuntausta Haatajan kanssa edustivat myös rikosoikeuden professorit Allan Serlachius¹⁰¹ ja *Antti Tulenheimo*¹⁰². Ymmärtääkseni myös Serlachiuksen ja Haatajan oikeudellinen ajattelu ja oikeustiedekäsitys olivat pitkälti samansuuntaisia, vaikka tieteellistä keskusteluyhteyttä heillä ei ainakaan Haatajan julkaistujen kirjoitusten perusteella näyttäisi olleen. Serlachius tunnetaan rikosoikeuden historiassa radikaalina kriminaalipoliitikkona ja mm. Jheringiltä ja Stammlerilta virikkeitä ammentaneena sosiologisen suunnan edustajana.¹⁰³

Haatajan edustamalle konservatismille on keskeistä liberalismista poikkeava ajatus, että valtio sai ja sen tuli puuttua talouselämän toimintaan. Yhteiskuntarauhan säilyttämiseksi ja sosialismin kannatuksen lisääntymisen estämiseksi yhteiskunnan heikoimmista tuli pitää huolta aktiivisen sosiaalipolitiikan keinoin. Tätä ideologiaa kehittivät Saksassa 1800-luvulla ns. katederisosialistit (mm. *Gustav Schmoller* ja *Adolph Wagner*), joiden ajatteluun Haataja näyttää tieteellisestikin perehtyneen.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Ks. Haatajasta ”edistysmielisen keskustan” ja vanhasuomalaisen radikaalin sosiaalireformismien edustajana Suomalaisessa puolueessa ja Kokoomuksessa Salokorpi 1988, s. 154–155, 157, 278, 284 ja Leino-Kaukiainen – Uino 1994, esim. s. 219–220, 265, 268, 346–347.

¹⁰¹ Serlachius toimi vuosina 1902–1917 rikosoikeuden professorina. Sittemmin hän siirtyi politiikan ja diplomatian kautta korkeimman oikeuden oikeusneuvokseksi vuosiksi 1923–1935. Hän kuului vanhasuomalaiseen puolueeseen ja kannatti radikaaleja yhteiskunnallisia reformeja, ks. Kekkonen 1989, s. 148, 160–161, Mäkelä *Oikeus* 1999, s. 354–358 ja Björne 2002, s. 382.

¹⁰² Tulenheimo oli vanhasuomalainen, sittemmin Kokoomuksen kansanedustaja. Hän oli rikosoikeuden professori 1919–1931, minkä jälkeen hän toimi yliopiston rehtorina, Helsingin kaupunginjohtajana ja yliopiston kanslerina. Ks. Tulenheimon oikeudellisesta ajattelusta Backman 1992, s. 260–262, jossa katsotaan, ettei Tulenheimo ”ollut rikosoikeudellisena ajattelijana kovin merkittävä”. – Voisi olla kiinnostavaa arvioida Haatajan poliittista suhdetta Serlachiuksen ja Tulenheimoon. Tämä edellyttäisi arkistotutkimuksia, mihin tätä esitystä laatiessani ei ole ollut mahdollisuuksia.

¹⁰³ Serlachiuksen oikeudellista ajattelua koskevat käsitykseni perustuvat Kekkonen (1989, s. 148–162), Backmanin (1992, s. 251–259), Mäkelän (*Oikeus* 1999, s. 353–369) ja Björnen (2002, s. 383–391) esityksiin.

¹⁰⁴ Ks. vanhasuomalaisesta sosiaalireformismista ja sen juurista Salokorpi 1988, s. 45–48. – Ks. katederisosialisteista myös Pihlajamäki 2002, s. 30, jossa on esillä myös heidän ajattelunsa yhteydet Jheringin intressilainoppiin. Sosiaalipolitiikan ja sosiologian historiassa katederisosialisteilla (neutraalimmin saksalaisella historiallisella koulukunnalla) oli hyvin keskeinen rooli, ks. esim. Eräsaari – Rahkonen 1975, s. 9–47 ja Alapuro – Alestalo – Haavio-Mannila 1992, s. 80–82.

Hänen aikakaudellaan keskusteluasetelmat olivat tietysti erilaisia kuin 2000-luvulla, mutta tiettyjä ajankohtaisiksikin haluttaessa ymmärrettäviä painotuksia Haatajan teksteistä voidaan löytää. Jos painotetaan hänen oikeusajattelunsa kollektiivisia piirteitä, Haatajan ajatuksia voidaan hyvin pitää hyvinvointivaltiollisina.¹⁰⁵ Haatajan aikakauden konservatismi oli jotain aivan muuta kuin nykyisin Euroopassa oikeistolaisiksi ymmärrettyjen puolueiden yksilökeskeisyyttä korostavat ja markkinoiden sääntelyä kritisoidut linjaukset. Huomattavasti myöhäisempää *Berlinin* tunnettua erottelua¹⁰⁶ hyödyntäen riittävää ei ole negatiivisen vapauden toteutuminen vaan valtion sosiaalisia toimia tarvitaan todellisen, positiivisen vapauden turvaamiseksi¹⁰⁷:

”Aikaisemmassa lainsäädännössä oli ollut yhtenä johtavana periaatteena yksilön vapauden ja tasa-arvoisuuden säilyttäminen. Mainitsemani uuteen lainsäädäntöön ryhdyttäessä jouduttiin toteamaan, että yksilöiden tasa-arvoisuus lain edessä ja yksilön vapaus olivat usein vain näennäisiä ja että niissä entisellä pohjalla pysyminen johti helposti taloudellisesti heikommassa asemassa olevan väestön sortamiseen, mikä yhteiskunnan oli lainsäädäntötoimenpiteillä pyrittävä estämään.”

Saksalaiseen katederisocialismiin aatteellisesti pohjautuvan sosiaalireformismin merkitystä Haatajan ajattelussa ilmentää sekin, että hän toimi saksalaisen *Verein für Sozialpolitik* -yhdistyksen esikuvan mukaisen Kansantaloudellisen yhdistyksen puheenjohtajana kahteen otteeseen.¹⁰⁸ Tähän liittyy myös Haatajan toiminta viime vuosisadan alkupuolen keskeisenä osuustoiminta-johtajana muun muassa osuuskassajärjestössä ja Pellervo-seurassa. Hän oli osuustoiminta-aatteen Suomeen tuoneen *Hannes Gebhardin* läheinen työtoveri, omien sanojensa mukaan ”vuosikymmeniä Gebhardin lähin neuvottelija”.¹⁰⁹ Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa pitämässään Gebhar-

¹⁰⁵ Ks. vastaavasti Nuotio 2001, s. 288 Jheringin osalta.

¹⁰⁶ Berlin 2001, s. 44–97 – Alunperin Berlin esitti dikotomian virkaanastujaisesityksessään vuonna 1958 totalitarismin ja valtio-ohjauksen *kritiikkinä*, mutta myöhemmissä sovelluksissa tätä filosofisesti kiistanalaista erittelyä on laajalti hyödynnetty toisenlaisissakin yhteyksissä.

¹⁰⁷ Haataja *Valvoja-Aika* 1930, s. 157.

¹⁰⁸ Yhdistys oli perustettu saksalaisesikuvansa perusteella vuonna 1885, ks. Salokorpi 1988, s. 46 ja Alapuro – Alestalo – Haavio-Mannila 1992, s. 82–84.

¹⁰⁹ Manner 1981, s. 24. Gebhard vaikutti välillisesti ja välittömästi monella tavoin Haatajan uraan. Hän muun muassa teki aloitteen Haatajan uran kannalta keskeisen maanvuokra-asian esittelijän toimen perustamisesta senaattiin. Ks. *mt.* s. 7–8, 23.

din muistopuheessa Haataja linkittää osuustoiminnan selvästi osaksi vanha-suomalaisen sosiaalireformistisen ohjelman toteuttamista¹¹⁰:

”– osuustoiminta oli yksi niistä vastavaikutuksista, joita liian pitkälle kehitetty liberalismi ja individualismi ja niiden mukana tulleet epäkohdat aiheuttivat vähempiosaisen väestön keskuudessa. – Meillä on porvarillinen yhteiskunta omaksunut osuustoiminnan tehokkaana keinona alempien kansanluokkien nostamiseksi ja niiden aseman parantamiseksi, mikä myös porvarillisen yhteiskunnan kannalta on ollut välttämätöntä.”

Myös useita Haatajan tieteellisiä tekstejä luonnehtii näkyvä *julistuksellisuus*: oikeustieteen tutkijan ja poliittisen kannanottajan roolit lomittuvat ongelmitta.¹¹¹ Haataja ei peittele yhteiskunnallisia lähtökohtiaan, sitoumuksiaan tai tavoitteitaan. Selvästi oikeustieteellisiksikin tarkoitetuissa teksteissä on mukana yhteiskunnallisia kannanottoja. Vaikka Haataja ei mikään realisti ollutkaan, tältä osin hänen ajattelussaan on yhteyksiä sekä amerikkalaisen että skandinaavisen realismin kanssa: oikeustiede ei saa olla yhteiskunnallisesti puolueeton ja ulkopuolinen tarkkailija, vaan aktiivinen toimija yhteiskunnan uudistamiseksi.¹¹² 1900-luvun loppupuolella vastaavat ajatukset heräsivät uudelleen henkiin erilaisissa kriittisen ja vaihtoehdoisen lainopin suuntauksissa. Tässä on myös oikeustieteen teorian tasolla havaittava yhteys Haatajan sosiaalisen yksityisoikeuden ja *Thomas Wilhelmssonin* yli puoli vuosisataa myöhemmin kehittämän sosiaalisen siviilioikeuden välillä.

¹¹⁰Haataja 1934a, s. 13.

¹¹¹Manner (1981, s. 21) muotoilee tämän piirteen Haatajasta seuraavasti: ”Haatajaa arvosteltiin joskus sen johdosta, että hänen kirjoissaan katsottiin olevan runsaasti ohjelmanjulistuksen kaltaista tendenssiä, jota pidettiin vieraana puhtaalle oikeustieteelliselle tutkimukselle. Haataja puolestaan ei hyväksynyt ns. puhtaan oikeuden koulukuntaa eikä pitänyt sen pohjalle rakentuvaa käsittelymetodia asianmukaisena kysymyksen ollessa hänen edustamansa alan tutkimuksesta. – Epäilemättä hänelle olikin ominaista, että hän kirjoittaessaan usein pyrki johonkin tavoitteeseen ja että hän halusi esittää sellaista, jossa hän näki epäkohtia tai uudistamisen aihetta.”

¹¹²Ks. esim. Pihlajamäki *Retfærd* 1997, s. 63. – Kiinnostavaa on, että myös monet saksalaisista katederisosialisteista, joiden ajatteluun Haataja yhteiskunnallisesti tunsu kiinnostusta, sekoittivat ”tosiasiat ja arvot sekä tiedemiehen ja poliitikon roolinsa”, ks. Eräsääri – Rahkonen 1975, s. 34.

Sosiaalireformistista saksalaismyötäljäksi

Haataja oli aikakaudellaan varsin *kansainvälinen* oikeustieteilijä. Hän teki noin 15 pidempää tutkimusmatkaa eri puolille Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaan uransa eri vaiheissa. Hänen julkaisuluettelossaan on runsaasti saksankielisiä ja muutama Pohjoismaissa julkaistu kirjoitus.¹¹³ Haatajan keskeiset oikeusteoreettiset vaikutteet tulivat jo hänen väitöskirjassaan Saksasta. Saksalaista oikeustiedettä hän myöhemmissäkin vaiheissa näyttää seuranneen kaikkein tiiviimmin. Tuolloin tässä ei ollut mitään poikkeuksellista, päinvastoin¹¹⁴.

Poliittisesti Haataja näyttää viehättyneen Saksan linjasta syvällisemmin vasta 1930-luvun loppupuolella. Esimerkiksi kevään 1918 hallitusmuotokeskusteluissa Haataja oli kansanedustajana aluksi tasavallan kannalla¹¹⁵ ja suhtautui vielä 1930-luvun alkuvuosina yksiselitteisen kielteisesti kansallissosialistisen Saksan oikeus- ja yhteiskuntajärjestelmään¹¹⁶. Kotimaan politiikassa Haataja edusti kriittistä kantaa 1930-luvun oikeistoliikhehdinnän ääri-ilmioille.¹¹⁷ Hän erosi Kokoomuksen puheenjohtajan tehtävistä syksyllä 1932 ”protestina aktivistihenkiselle oikeistopolitiikalle”.¹¹⁸

Suomalaisten oikeustieteilijöiden keskuudessa Haataja piti poikkeuksellisen aktiivisesti yhteyksiä saksalaisiin oikeustieteilijöihin koko 1930-luvun

¹¹³Ne ovat tosin lähinnä suppeita suomalaisen maa- ja asutuspolitiikan yleisesittelyitä, eivät varsinaisesti tieteellisiä artikkeleita.

¹¹⁴Letto-Vanamo (*LM* 2002, s. 1078–1079) kiinnittää huomiota Lakimies-lehdessä vuosisadan alussa julkaistujen artikkeleiden yllättävään kansainvälisyyteen: ”vaikka kirjoitettiin suomen kielellä ja käytännöllisesti – – nojaututtiin ulkomaiseen, etenkin saksalaiseen oikeuskirjallisuuteen.” Ks. saksalaisvaikutteista suomalaisessa oikeustieteessä viime vuosisadan alkuvuosikymmeninä myös Kangas 1985, s. 32–34 sekä Björne 2002, s. 169–170, 457–458 (Björnen tutkimus ulottuu vuoteen 1910 asti).

¹¹⁵Salokorpi 1988, s. 210 ja Leino-Kaukiainen – Uino 1994, s. 210–212.

¹¹⁶Kangas 1985, s. 41. Ks. myös esim. Haataja 1934b, s. 18: ”Euroopan maissa vallalle päässeet diktatuurit ovatkin selitettävissä epänormaalien olojen synnyttämien sairaalloisina ilmiöinä, joiden jäljittelistä on koetettava kaikin tavoin välttää varsinkin sellaisissa maissa, joissa yhteiskuntajärjestys vanhastaan perustuu kansan ja kansalaisten vapauteen ja oikeuteen olla mukana valtioelämän kulusta määräämässä.”

¹¹⁷Kangas (1985, s. 40) kiinnittää huomiota siihen, että vaikka Haataja tuomitsi Isänmaallisen kansanliikkeen, IKL:n, toiminnan, hän piti Lapuan liikettä ”hyödyllisenä ja suorastaan välttämättömänä”. Kankaan (ib.) luonnehdinta Haatajasta oikeistolaisen konservatismin edustajana on kuitenkin epätarkka ja vivahteeton.

¹¹⁸Salokorven (1988, s. 24, 302) tulkinta.

ja erityisesti 1940-luvun alkuvuosina. Hän vieraili useita kertoja Saksassa ja oli tiiviissä kirjeenvaihdossa merkittävien saksalaisten oikeustieteilijöiden (esimerkiksi *Justus Wilhelm Hedemannin*, Hans Fehrin ja *Carl Schmittin*) kanssa. Hänen puolisonsa käänsi Fehrin *Oikeus ja todellisuus* -teoksen (WSOY, 1927) suomeksi.¹¹⁹

Vaikka Haataja tutkijana suhtautui muiden suomalaisten oikeustieteen harjoittajien tavoin torjuvasti kansallissosialistiseen oikeustieteeseen, hänen ”oikeistolainen patriotisminsa” – Kankaan ilmeisen osuvaa ilmaisua käyttäen – ajoi hänet lopulta läheiseen yhteistyöhön kansallissosialististen lakimiesten kanssa. Haatajalla oli hyvin keskeinen asema suomalaisten lakimiesjärjestöjen lyhyeksi jääneessä osallistumisessa natsien etäispäätteenä toimineen Kansainvälisen Oikeuskamarin (die Internationale Rechtskammer, IRK) toimintaan. Järjestö perustettiin huhtikuussa 1941. Haataja esitelmöi ainoana ulkomaalaisena perustamiskokouksessa Berliinissä. Jatkosodan alkuvaiheissa syksyllä 1941 Haataja vaikutti keskeisesti siihen, että suomalaiset lakimiesten järjestöt (mm. Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Suomen Asianajajaliitto) liittyivät Kansainväliseen Oikeuskamariin. Haataja valittiin Kansainvälisen Oikeuskamarin Suomen valtuuskunnan puheenjohtajaksi. Hän osallistui aktiivisesti oikeuskamarin toimintaan myös Saksassa ja päätyi lopulta sen presidiumin jäseneksi. Suomen erkaannuttua sodasta syyskuun alussa 1944 toimintaan motivoitunut poliittinen intressi lakkasi ja suomalaiset irtaantuivat oikeuskamarin toiminnasta.¹²⁰

Talousoikeudesta maa- ja vesioikeuteen

Haatajan tieteellinen ura ajoittuu vaiheeseen, jolloin hajanaisen talousoikeuden eriytyminen erillisiksi oikeudenaloiksi oli tapahtumassa. Talousoikeus oli jo alunperin varsin heterogeeninen oikeudenala: se muodostui toisaalta taloudellista toimintaa koskevasta julkisoikeudellispainotteisesta lainsäädännöstä, toisaalta yksityisoikeudesta eriytyneistä oikeudenaloista. Julkisoikeudelliselta kannalta talousoikeuden alueelle sijoittuivat lähinnä maataloutta ja elinkeinonharjoittamista koskettavat kysymykset. Joissakin yksityisoikeuden

¹¹⁹Kangas 1985, s. 39–43, 78 ja sama 1998, s. 55 alav. 106.

¹²⁰Kangas 1985, s. 70–80.

systematisoinneissa talousoikeus elää edelleenkin yhtenä erityisen yksityisoikeuden alueena.¹²¹

Haataja julkaisi uransa eri vaiheissa useita erillisartikkeleita ja puheenvuoroja talousoikeuden erityispiirteistä ja sen menetelmistä. Maa- ja vesioikeus ei näytä esiintyvän Haatajan teksteissä erillisenä oikeudenalana, jonka merkitystä tarvitsisi erikseen tieteellisesti perustella. Tämä johtuu siitä, että talousoikeudesta kirjoittaessaan hän keskittyi nimenomaan maa- ja vesioikeuteen ja sivuutti esimerkiksi elinkeino- ja työoikeuden.¹²²

Haatajan oppituoli muutettiin vuonna 1952 muodollisestikin maa- ja vesioikeuden professuuriksi, mutta oppituolin alana oli faktisesti maa- ja vesioikeus jo vuodesta 1927 alkaen. Tuolloin tiedekuntaan perustettiin toinen talousoikeuden professuuri, jonka pääalaksi tuli maa- ja vesioikeus ja niitä sivuavat aineet¹²³.

Talousoikeuden – oikeastaan siis maa- ja vesioikeuden – menetelmät eroavat Haatajan mielestä muiden oikeudenalojen metodeista. Hänen mukaansa ”talousoikeudella on oma tutkimusmetodinsa, jossa se eroaa oikeustieteen alalle yleensä sovellettavasta tutkimusmetodista”. Tuo talousoikeuden oma tutkimusmetodi ”on vain talousoikeuden alalle sovellettavissa”.¹²⁴ Kiinnostavaa on, että sittemmin myös ympäristöoikeuden ”itsenäisyystaistelun” eri vaiheissa ympäristöoikeuden on sen erillisyyttä korostaneissa puheenvuoroissa samalla tavoin väitetty eroavan muista oikeudenaloista juuri metodinsa omintakeisuuden vuoksi.¹²⁵ Muilla oikeudenaloilla ajatus metodisesta omintakeisuudesta lienee viime vuosikymmeninä ollut varsin poikkeuksellinen. Nykyisin erityisesti perusoikeuksien merkityksen korostuminen oikeudellisessa ajattelussa suhteellistaa eri oikeudenalojen omintakeisuutta. Haataja ilmaisee talousoikeuden metodisen erityisyyden muun muassa seuraavasti¹²⁶:

¹²¹ Ks. talousoikeudesta ja sen historiallisista juurista esim. Björne 1986, s. 17, 117–123, sama 2002, s. 186–189 ja Vihervuori 1989, s. 27–28.

¹²² Ks. esim. Haataja 1950a, s. 197.

¹²³ Haataja *LM* 1941, s. 681. Toisen professuurin alaksi määrittyi työoikeus, elinkeino-oikeus ja julkisoikeudellinen merioikeus.

¹²⁴ Haataja 1950a, s. 206.

¹²⁵ Ks. kysymyksestä myös T. Määttä *Oikeus* 2000, s. 340 viitteineen.

¹²⁶ Haataja 1950a, s. 195.

”– oikeustieteen eri osat ovat tutkimusmetodiin nähden huomattavasti erilaisessa asemassa. Tämän seikan esille tuominen on tärkeää siitäkin syystä, että juridista tutkimusmetodia koskevassa kirjallisuudessa pyritään koko oikeustieteen ala käsittämään yhtenä yhtenäisenä kokonaisuutena, ottamatta riittävästi huomioon, että sen eri osat ovat toisiinsa nähden hyvinkin erilaisessa asemassa.”

Talousoikeuden erottaa muista oikeudenaloista Haatajan mukaan ennen kaikkea se, ettei se voi olla vain ”muotoihin kohdistuvaa tiedettä”, eikä sen kohteena voi olla vain ”positiivisen oikeuden inhimilliselle yhteiselämälle asetamat muodot”. Nämä luonnehdinnat sopivat hänen mukaansa kyllä esimerkiksi prosessioikeuteen ja vekselin tapaisten ilmiöiden tutkimukseen. Sen sijaan esimerkiksi rikos- ja talousoikeus ”ovat jo kaukana pelkästä muodollisesta tieteestä”.¹²⁷ Ilmaisulla Haataja näyttäisi viittaavan puhtaan oikeudellisen ajattelun vaatimukseen, oikeuden puhdistamiseen tarkastelua hämärtävistä yhteiskunnallisista ja taloudellisista tekijöistä (hän näyttää tuntevan *Hans Kelsenin* ajattelun ja viittaa häneen eräissä yhteyksissä).

Puhtaan muodollinen tutkimusmetodi ei ole käyttökelpoinen talousoikeuden alueella. Talousoikeuden tutkijan on perehdyttävä myös oikeuden taustalla oleviin lainsäätäjän taloudellisiin, yhteiskunnallisiin ja poliittisiin päämääriin eri aikakausilla.¹²⁸ Haatajan mielestä taloudellisilla ja yhteiskunnallisilla tekijöillä on kyllä merkitystä myös yleisen siviilioikeuden alueella, mutta ”niiden tutkimisella ei ole sitä määräävää asemaa kuin talousoikeuden tutkimuksessa, eikä niiden tutkiminen muodosta koko tutkimuksen lähtökohtaa ja perustetta, vaan ainoastaan etäämpänä olevan, dogmaattis-deduktiivisen tutkimuksen apukeinon, joka tulee toissijaisena kysymykseen. Suurimmassa osassa yksityisoikeuden alaa – – sillä ei ole mitään merkitystä.”¹²⁹

Kirjoituksessaan ”Talousoikeus oppiaineena Suomessa” Haataja esittelee talousoikeuden asemasta käytyä saksalaista keskustelua ja vertaa sitä Suomen ja Ruotsin perinteeseen. Hänen mielestään ”silloin kuin Saksassa on vuosikymmeniä kiistelty siitä, onko talousoikeus erityisenä oppiaineena olemassa vai eikö, niin täällä pohjoisessa on asia jo 200 vuotta sitten positiivisesti ratkaistu”. Alunperin jo 1700-luvulla merkantilismin aikakaudella muotoutuneen talousoikeuden alaan luettiin ”sellaiset taloudellista toimintaa kos-

¹²⁷ Haataja 1950a, s. 196.

¹²⁸ Haataja 1950a, s. 197.

¹²⁹ Haataja 1950a, s. 204–205.

kevat säännökset, joilla oli julkisoikeudellinen leima”. Vaikka valtion roolia koskevat käsitykset sittemmin ovatkin muuttuneet, talousoikeuden erityinen asema oli Haatajan mielestä koko ajan perustunut ”valtiolle kuuluvaksi oikeudeksi ja velvollisuudeksi katsottuun toimintaan talouselämän hyväksi”. Vaikka talousoikeus on ”valtion järjestämän talouselämän oikeutta”¹³⁰, tämä ei kuitenkaan tarkoita, että talousoikeus voitaisiin ymmärtää hallinto-oikeuden osaksi: Haataja katsoo oikeudenalan olevan kuitenkin ”oleellisesti yksityisoikeutta”¹³¹.

Maa- ja vesioikeudesta ympäristöoikeuteen: miksi Haataja unohtuu?

Maa- ja vesioikeus kehittyi moderniksi ympäristö(nsuojele)oikeudeksi 1970-luvun alkupuolelta alkaen. Tämä edellytti paradigmaattista irrottautumista eräistä maa- ja vesioikeuden peruslähtökohdista. Haatajan keskeisimmän kiinnostuksen kohteena olleet tutkimusteemat menettivät tieteellistä hohtoaan (maanhankinta- ja asutuskysymyksille näin oli käynyt yhteiskunnallisista syistä jo aiemmin). Lähinnä vesioikeus jäi alueeksi, jolla Haatajalla voisi ajatella olevan merkitystä myös modernin ympäristöoikeuden aikakaudella.¹³²

Vesioikeudellisessa kirjallisuudessa – esimerkiksi *Erkki J. Hollon* ja *Pekka Vihervuoren* väitöskirjoissa¹³³ – Haataja on toki esillä. Hänen vaikutuksensa tulee esiin lähinnä aineellisoikeudellisten yksityiskohtien kautta. Häntä ei käsitellä kiinnostavan tutkimusotteen edustajana tai oikeudellisena ajattelijana. Vesioikeudellisen sääntelyn ja ajattelutapojen muutosten vuoksi modernissa vesioikeuskirjallisuudessa on monin paikoin otettu kriittistä etä-

¹³⁰Haataja *LM* 1941, s. 676–683.

¹³¹Haataja *LM* 1930, s. 331–332, jossa hän arvostelee Willgrenin *Suomen Talousoikeus*-teoksessa (1930) esittämää systematisointia, jossa talousoikeus ymmärretään hallinto-oikeuden erityishaaraksi.

¹³²Kiinteistönmuodostamisoikeudellisessa kirjallisuudessa erityisesti Haatajan historiallisilla esityksillä on edelleen käyttöä. Sivuutan tämän puolen Haatajan tuotannosta tässä, koska kiinteistönmuodostamisoikeus kuuluu osana nykymuotoista, laajasti ymmärrettyä ympäristöoikeutta juuri siihen vanhaan maa-oikeudelliseen perustaan, johon moderneja kysymyksenasetteluja kehitettäessä on jouduttu ottamaan etäisyyttä.

¹³³Hollo, Erkki J., *Pilaamiskiellon sisältö vesilain mukaan* (1976) ja Vihervuori, Pekka, *Viranomaisen asianosaistuovallasta vesiasioissa* (1981).

syöttä eräisiin Haatajan ajatuksiin. Malliesimerkkinä vesioikeuden yleisten oppien kehittymisestä mainitaan usein irtaantuminen vanhemmalle vesioikeudelliselle ajattelulle tyypillisestä vesitaloudellisten hankkeiden kategorisesta jaottelusta veden ja vesialueiden käyttöä koskevaan hyötyisään (lukraatiiviseen) vesioikeuteen ja veden vahingollisia seurauksia torjuvaan eli suojaavaan (defensiiviseen) vesioikeuteen.¹³⁴ Jaottelu ilmentää Vihervuoren mukaan vanhentunutta ajattelutapaa, jossa sääntelyä tarkastellaan yksinomaan hankkeen toteuttajan kannalta. Vesilainsäädännössä sittemmin yhä keskeisemmäksi noussut vesiensuojelu jää tämän perinteisen luokittelun ulkopuolelle, eikä vesioikeudessa keskeistä erilaisten etujen välistä intressikollisiota voida jaottelun avulla kunnolla hahmottaa¹³⁵.

Voisi myös ajatella, että Haataja olisi jollakin tavoin ajankohtainen myös luonnonsuojeluoikeuden alueella, säädettiinhan vanha luonnonsuojelulaki (71/1923) jo 1920-luvulla. Luonnonsuojelulaki ei saa Haatajan oikeustieteellisessä tuotannossa kuitenkaan kovin laajaa huomiota. Oikeudenalan perusoppikirjaksi tarkoitettussa teoksessa *Maa- ja vesioikeus sekä metsä- ja maatalouslainsäädäntö* (1945, 2. p. 1950) luonnonsuojelulainsäädäntöä käsitellään viiden sivun verran osana metsälainsäädäntöä. Jakso jää esitteleväksi. Haataja ei selvästikään omana aikanaan nähnyt tarpeelliseksi syvällisempää klassisen luonnonsuojeluideologian integroimista osaksi maa- ja vesioikeuden peruslähtökohtia. Ympäristöoikeuden historiaa tarkasteltaessa onkin yllättävää, että luonnonsuojeluoikeudellinen tutkimus alkoi Suomessa aktivoitua vasta 1990-luvulla.

Vaikka Haatajan tieteellisessä tuotannossa luonnonsuojelujatelu saa nykypäivän näkökulmasta vain marginaalista huomiota, yhteiskunnallisena vaikuttajana hän toimi aktiivisesti myös luonnonsuojeluasioissa. 1920-luvun loppupuolella kansallispuistojen perustaminen muodostui vaikeaksi poliittiseksi kysymykseksi muun muassa epäselvien maanomistusolojen vuoksi. Haataja toimi kansallispuistojen perustamista pohjustaneen luonnonsuojelukomitean (KM 1931:7) puheenjohtajana. Hänen luonnonsuojelujateluun ja -toimintaansa tutkinut *Pirkko Leino-Kaukiainen* luonnehtii Haatajan tässä tehtävässä suorittaneen ”merkittävän työn maamme ensimmäisten luonnon- ja kansallispuistojen alueellisten ja juridisten suhteiden määritte-

¹³⁴ Jaottelu perustuu vesilainsäädännön historialliseen kehitykseen ja on tavanomainen vanhemmassa vesioikeuskirjallisuudessa, ks. esim. Haataja 1951, s. 35.

¹³⁵ Vihervuori 1981, s. 6–7.

lijänä”. Leino-Kaukiaisen mukaan Haataja suhtautui myönteisesti luonnonsuojeluun, vaikka hän ei julkisesti puhunut eikä kirjoittanut luonnonsuojelusta aatteellisena kysymyksenä: ”Hän luonnehti kansallis- ja luonnonpuistojen perustamista huomattavaksi ja välttämättömäksi kulttuuripyrkimykseksi. Korostamalla asian kulttuuriarvoa, Haataja osoitti omaksuneensa aikakauden sivistyneistön keskuudessa levinneen käsityksen luonnonsuojelun merkityksestä. Luonnonsuojelulla oli eettiset, esteettiset ja tieteelliset tavoitteet.”¹³⁶

Nykyiseen luonnonsuojelukeskusteluun Haatajalla tuskin olisi kuitenkaan kovin omaperäistä annettavaa. Luonnonsuojeluoikeuden tavoitteet ja keinot ovat muuttuneet viime vuosikymmeninä. Luonnonsuojelua ei enää toteuteta vain klassisen luonnonsuojeluideologian mukaisesti rajaamalla luonnonkauniita alueita talouskäytön ulkopuolelle erillisiksi suojelualueiksi. Luonnonsuojeluoikeuden nykyaikainen tavoite ylläpitää luonnon monimuotoisuutta (biodiversiteettiä) voidaan saavuttaa vain integroimalla suojelujärjestelmä osaksi taloudellisen toiminnan sääntelyä aikaisempaa kokonaisvaltaisemmalla tavalla.¹³⁷ Haatajan luonnonsuojelua koskevat käsitykset sijoittuvat väistämättä eri aikakaudelle. Metsäpoliittisissa linjauksissaan hän näyttäisi selkeästi korostavan aikakauden hengen mukaisesti edellytysten luomista ”voimaperäiselle”, ”voimakkaalle” ja ”tehokkaalle” metsätaloudelle ennen kaikkea ”teollisuutemme lisääntyvän raaka-ainetarpeen kannalta”.¹³⁸ Luonnonsuojelullisilla näkökohdilla ei Haatajan metsäpoliittisessa ajattelussa ole sijaa (tämä ei tietenkään tuolla aikakaudella ole mitenkään yllättävää).

Vaikka Haatajan vaikutus myöhemmälle oikeustieteelliselle tutkimukselle ilmenee lähinnä aineellisoikeudellisten yksityiskohtien kautta, eräät yleisemmätkin Haatajan tutkimusotetta leimanneet piirteet näyttäisivät kuitenkin jääneen elämään, osin myös ympäristöoikeuden aikakaudelle ajoittuvissa tutkimuksissa. Ensiksikin Haatajan tapa hyödyntää oikeushistoriallista tutkimusotetta osana lainopillista tutkimusta on selvästi vaikuttanut maa- ja vesioikeudessa ja on vieläkin osin näkyvissä luonnonvaraoikeuden hyvän tutkimuksen kriteeristössä (modernin ympäristönsuojeluoikeuden alueella

¹³⁶ Leino-Kaukiainen *LM* 1995, s. 1354–1355.

¹³⁷ Ks. siirtymästä erillisten suojelualueiden rauhoittamisesta kaiken kattavan taloudellisen toiminnan sääntelyyn biologisen monimuotoisuuden turvaamiseksi sekä kehityksen vaikutuksista luonnonsuojeluoikeuteen Kuusiniemi *LM* 1996, s. 1010–1018.

¹³⁸ Haataja 1936, s. 18–20, 32.

vastaavaa historiallista syvyyttä ei samalla tavoin voida edes saavuttaa). Eri-tyisesti tämä korostus näkyy Hyvösen tuotannossa.

Toinen, edelleen kiinnostava piirre Haatajan tutkimusotteessa on runsas, osin vain arkistotutkimuksin saavutettavissa olevan oikeustapausaineiston hyödyntäminen. Työekonomiset syyt eivät edes Haatajan uran päättäneissä *Vesioikeus*-teoksissa näytä olleen esteenä työläänkään arkistoaaineiston hyödyntämiselle. Tavassaan hyödyntää oikeustapauksia laajasti oikeuslähteenä Haataja oli verrattuna muuhun ajan lainopilliseen tutkimukseen merkittävä poikkeus. Käsitelainopillisista lähtökohdista tehdyssä lainopissa oikeuskäytännölle ei juuri annettu merkitystä. 1920-luvun väitöskirjoissa viitataan Helinin mukaan oikeuskäytäntöön ”erittäin vähän ja prejudikaattien merkitys argumentaatioissa on lähes olematon”, eikä niillä 1930-luvullakaan ollut varsinaisen oikeuslähteen asemaa (prejudikaattien merkitys oikeudellisessa argumentaatioissa lisääntyi vasta 1940-luvulla). Haatajan väitöskirja, jossa oikeustapauksia on runsaasti, muodostaa hänen mukaansa yleisestä linjasta selvän poikkeuksen. Helinin tulkinnan mukaan oikeustapaukset sopivat luonteavasti Haatajan historialliseen metodiin: ”Ne kuuluvat osana niiden tekijöiden joukkoon, jotka valaisivat oikeuskulttuurin tilaa ja kehitystä ja määräsivät siten osaltaan soveltamisratkaisun suuntaa.”¹³⁹

Myös Haatajan vastaväittäjä *Wilhelm Chydenius* antoi arvoa oikeustapaus-ten laajalle käsittelylle: ”Jotenkin laajan oikeustapauksia käsittävän aineiston käsittely, joka osoittaa ammattimiehen kokemusta, näyttää itse asiassa olevan tämän väitöskirjan suurimpia ansioita.” Muutoin hän arvioi, että vaikka väitöskirja on laaja, ”ei siitä saa paljoa uutta”. Erityisesti hän pitää puutteena, ettei tekijä paneutunut riittävän syvällisesti ja laajasti arvioimaan käsitelainopillista luonnehtimiskysymystä, onko maanvuokra esineoikeudellinen vai velvoiteoikeudellinen (”obligatorinen”).¹⁴⁰

Haatajan tapa tukeutua laajaan oikeustapausaineistoon on muodostunut käytännöllisesti painottuvan lainopillisen ympäristöoikeudellisen tutkimuksen standardiksi. Maa- ja vesioikeudessa ja sittemmin ympäristöoikeudessa on perinteisesti tukeuduttu laajalti myös *julkaisemattomaan oikeustapausai-*

¹³⁹ Helin 1988, s. 355, 366–367, 376–377.

¹⁴⁰ Chydenius *LM* 1922, s. 86–87, 90–91. – Vastineessaan Haataja (*LM* 1922, s. 93) ei Chydeniuksen kaipaamalle luonnepohdiskelulle anna arvoa: ”vuokra on vuokra, olipa se sitten esineoikeudellinen tai obligatoorinen, ja vuokramiehellä, jolla on ollut vuokrasuhde 25.10.1918 on lunastusoikeus siitä riippumatta, kumman laatuinen hänen vuokraoikeutensa oli. Tämän kysymyksen sekottaminen vuokraa koskevaan käsitetutkimukseen olisi virhe.”

neistoon. Esimerkiksi pelkkiin KHO:n tai KKO:n vuosikirjaratkaisuihin tutustuminen on vähänkin kunnianhimoisissa alan lainopillisissa tutkimuksissa yleensä katsottu riittämättömäksi (joillakin muilla oikeudenaloilla julkaisemattomaan oikeustapausaineistoon tukeutumista voitaisiin oikeuslähdeopillisesti pitää suorastaan virheellisenä). Teoreettisen lainopin alueelle sijoittuvat tutkimukset, joissa oikeustapauksiin tai hallintokäytäntöihin ei samalla kattavuudella tarvitse paneutua, ovat ympäristöoikeudesta oikeastaan aivan viime vuosia lukuun ottamatta kokonaan puuttuneet. Haatajan perustelut tutkimusotteelleen *Vesioikeus I* -teoksen alkusanoissa osoittavat, että hän näyttää tunnistaneen tällaiseen menetelmään liittyvän tuomioistuinpositiivismin vaaran¹⁴¹:

”Vesioikeus on käytäntöön läheisesti liittyvä ala, jossa esiintyvien probleemin löytämisessä on hyvin suurelta osalta turvaututtava oikeuskäytäntöön ja siis oikeustapauksien tutkimiseen, joka vaatii paljon aikaa ja työtä. Jotta sen työn tulokset tulisivat mahdollisimman suuressa mitassa yleisön hyväksi, on näyttänyt oikealta selostaa kaikki tärkeimmät oikeustapaukset teoksen asianomaisissa kohdissa. Siten myös lukija saa tilaisuuden tehdä niistä omat johtopäätöksensä, sekä niinkään nähdä, missä kohdissa tekijän käsitys poikkeaa siitä kannasta, jonka tuomioistuimet ovat ratkaisuisaan omaksuneet. Niinkään siten käy selville, kuinka horjuva ja vaihteleva tuomioistuinten käsitys monista kysymyksistä on ollut ja kuinka varovasti noihin ratkaisuihin on suhtauduttava.”

Lähestymistapa ilmentää myös käytännön näkökulman ja oikeustieteen käytännöllisen funktion korostumista Haatajan oikeudellisessa ajattelussa ja tutkijaprofiilissa. Hänen ajattelulleen on keskeistä käytännöllisen todellisuuden huomioon ottava ajattelu itseisarvoisen teoretisoinnin sijasta. Korostus on tyypillinen muillekin hänen aikakaudellaan vaikuttaneille käsitelainopin kriitikoille. Oikeuden ymmärtäminen instrumentalistisesti yhdistää Haatajaa kiinnostavasti myös ympäristöoikeuden korostuneen käytännölliseen perinteeseen. Ajatus oikeuden ja oikeustieteen välineellisyydestä, tähän lähtökohtaan liittyvät teoreettiset heijastumat ja tutkimusten käytännöllinen painottuminen ovat olleet pitkään leimallisia myös modernille ympäristöoikeudelle.

Käytännöllinen painotus Haatajan tuotannossa on eräs selitys sille, miksi häntä ei teoreetikkona ole oikeustieteen historiaa kuvattaessa noteerattu. Olen

¹⁴¹ Haataja 1951, s. 12–13.

edellä yrittänyt osoittaa, että käytännöllisyys on vain osatotuus Haatajan omintakeisesta ajattelusta ja erityislaatuista lainopillisesta tutkimusotteesta. Tieteenteoreettisissa puheenvuoroissaan hän näyttäisi pikemminkin jopa korostavan teoriaa ja käytännön praktiset ongelmat ylittävää lähestymistapaa tieteen ominaispiirteinä. Maanmittaustieteiden tieteellistä asemaa arvioivassa esitelmässään hän toteaa: ”Aikaisemmin ilmeisesti kaikki teoreettiset pyrkimykset saivat alkunsa käytännöllisistä, nykyään käytäntö korkeimmissa muodoissaan edellyttää teoriaa.”¹⁴² Lain ja oikeuden suhdetta koskeneen teoreettisen puheenvuoronsa hän päättää: ”Tällaiset oikeudelliset kysymykset ovat niitä oikeuden aloja, joissa ihmishenki pyrkii hakemaan oikeuselämän alalla esiintyviä syvimpiä totuuksia. Sellaisina ne muodostavat hienoimman ja vaikeimman osan oikeustieteen alasta, sellaisen osan, joka on kaukana pykäläviisauden ulkopuolella ja jota meillä valitettavasti on aivan liian vähän viljelty.”¹⁴³

Kiinnostus ajan teoreettis-filosofisiin keskusteluteemoihin ei Haatajalle ollut mitenkään ristiriidassa oikeustieteen käytäntöä palvelevan tehtävän kanssa. Tällaiset näennäisristiriidat leimaavat nykyperspektiivistä muutoinkin hänen persoonaansa ja identiteettiään sekä yhteiskunnallisena vaikuttajana että tutkijana. Radikaali, uudistusmielinen kokoomuslainen? Oikeistoliikehännän ja IKL:n kriitikko, joka ajautui läheiseen yhteistyöhön natsijuristien kanssa? Kosmopoliitti, joka oli ääri-isänmaallinen patriotti? Sosiaalisen yksityisoikeuden kehittäjä, joka kritisoi demokraattista oikeusvaltiota? Käsiteläinopin kriitikko, joka ei ole sen enempää realististi kuin analyysitikkokaan?

Ei noissa ehkä ole mitään ristiriitaa. Haatajan ajatteluun tutustuttaessa on vain pakko hylätä pinttyneitä kategorisointeja, joiden kautta maailmaa ja oikeustiedettä on totuttu hahmottamaan. Sekä politiikassa että oikeustieteessä Haatajan lähtökohdat olivat sellaisia, ettei hänen ajattelunsa erityispiirteitä pysty kunnolla tavoittamaan nykyisellä yhteiskunnallisella tai oikeustieteellisellä käsitejärjestelmällä. Haataja on kiinnostava persoona juuri sen vuoksi, että häntä on vaikea luokitella nykyajattelun lokeroihin. Siksi hän on myös huomiota ansaitseva hahmo suomalaisen oikeustieteen historiaa kirjoitettaessa.

¹⁴² Haataja *Maanmittaus* 1928, s. 4.

¹⁴³ Haataja 1934b, s. 18.

Lähteet

- Aarnio, Aulis, *Laki, teko ja tavoite. Tutkimus tavoitteellisuudesta lain tulkinmassa ja sen soveltamisessa*. Forssa 1975.
- Aarnio, Aulis, "Suomalaisesta oikeusteoriasta 1900-luvulla", teoksessa Juha Pöyhönen (toim.), *Suomalaista oikeusteoriaa. Osa I*. Helsinki 1977, s. 1–39.
- Alapuro, Risto – Alestalo, Matti – Haavio-Mannila, Elina, *Suomalaisen sosiologian historia*. Juva 1992.
- Backman, Eero, *Oikeustiede yhteiskuntatieteenä*. Helsinki 1992.
- Berlin, Isaiah, "Kaksi vapauden käsitettä", teoksessa *Vapaus, ihmisyys ja historia. Valikoima esseitä*. Suom. Timo Soukola. Tampere 2001, s. 44–102.
- Björne, Lars, *Oikeusjärjestelmän kehityksestä*. Toinen, uudistettu painos. Helsinki 1986.
- Björne, Lars, *Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del III: Den konstruktiva riktingen 1871–1910*. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning 2002.
- Brusiin, Otto, *Tuomarin harkinta normin puuttuessa*. Vammala 1938.
- Chydenius, Wilhelm, "Virallisen vastaväittäjän lausunto teoksesta Kyösti Haataja: Vuokran käsite", *Lakimies* 1922, s. 84–91.
- Eräsaari, Risto – Rahkonen, Keijo, "Johdanto", teoksessa *Työväenkysymyksestä sosiaalipoliittikkaan Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen*. Tapiola 1975, s. 9–53.
- Haataja, Kyösti, *Maanvuokrakomitean ehdotukset. Eräiden maanomistajapiirien arvostelu niistä*. Helsinki 1915.
- Haataja, Kyösti, *Vuokran käsite. Yksityismaan vuokrasta maalla nykyään voimassa olevan Suomen lainsäädännön mukaan*. Porvoo 1921.
- Haataja, Kyösti, "Tekijän huomautuksia edellä olevan [Chydeniuksen vastaväittäjän lausunnon] johdosta", *Lakimies* 1922, s. 91–99.
- Haataja, Kyösti, *Maa- ja maanvuokrapoliittikkamme vaiheita*. Yhteiskuntataloudellisia kirjoituksia 21. Helsinki 1923.
- Haataja, Kyösti, "Maanmittaus tieteenä", *Maanmittaus* 1928, s. 1–18.
- Haataja, Kyösti, "Talousoikeudellisia näköaloja", *Valvoja-Aika* 1930, s. 155–163.
- Haataja, Kyösti, "Arviointi teoksesta: K. Willgren: Suomen Talousoikeus", *Lakimies* 1930, s. 329–350.
- Haataja, Kyösti, "Hannes Gebhard. Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa 2. XI. 1933 pidetty muistopuhe". Osuuskassojen Keskusliitto r.y. Helsinki 1934. (Haataja 1934a)
- Haataja, Kyösti, "Näkökohtia lain ja oikeuden erosta ja sen merkityksestä nykyisessä yhteiskunnassa", teoksessa *Festskrift för prof., jur. Utr. Dr Otto Hjalmar Granfelt*. Helsingfors 1934, s. 1–18. (Haataja 1934b)
- Haataja, Kyösti, "Maakysymyksemme ja metsäpolitiikka. Esitelmä metsäpäivien yleiskokouksessa 1936". Suomen metsäpäivät 1936, s. 9–39.
- Haataja, Kyösti, "Missä määrin maan pakollinen luovuttaminen maareformitarkoituksia varten voidaan katsoa juridisesti oikeutetuksi?", *Lakimies* 1937, s. 375–398. (Haataja LM 1937a)
- Haataja, Kyösti, "Arvostelu teoksesta: Ilmari Caselius, Sopimukseen perustuvat irrottamisoikeudet", *Lakimies* 1937, s. 20–65. (Haataja LM 1937b)
- Haataja, Kyösti, *Maa-oikeus II. Asutuslainsäädäntö*. Porvoo 1940.
- Haataja, Kyösti, "Talousoikeus oppiaineena Suomessa", *Lakimies* 1941, s. 676–683.

- Haataja, Kyösti, *Maanjaot ja talojärjestelmä*. Helsinki 1949.
- Haataja, Kyösti, "Talusoikeuden tutkimusmetodi". Suomalainen tiedeakatemia. Esitelmät ja Pöytäkirjat 1949. Helsinki 1950, s. 195–206. (Haataja 1950a)
- Haataja, Kyösti, *Maa- ja vesioikeus sekä metsä- ja maatalouslainsäädäntö*. Toinen korjattu ja täydennetty painos. Turku 1950. (Haataja 1950b)
- Haataja, Kyösti, *Vesioikeus I. Yleiset opit, omistusoikeus, jaot, katsaus ulkomaihin*. Vaasa 1951.
- Haataja, Kyösti, *Vesioikeus II. Vesialueiden käyttö. Yleisiä oppeja, luonnollisen tilan pysyttyminen, yleiskäyttö, valtaväylä, satamat ja kanavat, uitto*. Porvoo 1955.
- Haataja, Kyösti, *Vesioikeus III. Rakentaminen vesialueelle*. Helsinki 1959.
- Helin, Markku, *Lainoppi ja metafysiikka. Tutkimus skandinaavisen oikeusrealismin tieteenkuvasta ja sen vaikutuksesta Suomen siviilioikeuden tutkimuksessa vuosina 1920–1640*. Vammala 1988.
- Husa, Jaakko, *Julkisoikeudellinen tutkimus. Tutkimus julkisoikeudessa harjoitettavan oikeusdogmatiikan metodologiasta*. Jyväskylä 1995.
- Hyvönen, Veikko O., *Määräalan luovutuksensaajan oikeusasemasta*. Vammala 1970.
- Hyvönen, Veikko O., *Kiinteistönmuodostamisoikeus I. Yleiset opit*. Jyväskylä 1998.
- Julku, Kyösti, *Kyösti Haataja ja yliopiston tehtävä*. Oulu 1983.
- Jutikkala, Eino, *Suomen talonpojan historia*. Toinen, uudistettu ja lisätty painos. Turku 1958.
- Kangas, Urpo, *Kansallissosialistinen oikeusajattelu ja sen herättämät reaktiot Suomessa*. Turku 1985.
- Kangas, Urpo, "Oikeustieteen opetus ja jatkokoulutus 1900–2000", teoksessa Urpo Kangas (toim.), *Oikeustiede Suomessa 1900–2000*. Juva 1998, s. 13–170.
- Kartio, Leena, *Asuntoalueen vuokra. Oikeudellinen tutkimus maanvuokralain 3 luvussa tarkoitettua vuokrasta erityisesti julkisen asunto- ja maapolitiikan keinona*. Vammala 1983.
- Kekkonen, Jukka, "Allan Serlachius kriminaalipoliittikkona", teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI*. Vammala 1988, s. 148–162.
- Klami, Hannu Tapani, *Oikeustaistelijat. Suomen oikeustiede Venäjän vallan aikana*. Porvoo 1977.
- Klami, Hannu Tapani, *Suomen oikeustiedettä 1900-luvulla*. Turku 1981.
- Kuusiniemi, Kari, "Biodiversiteetin suojeleminen ja ympäristöoikeus", *Lakimies* 1996, s. 1010–1018.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko, "Kyösti Haataja ja luonnonsuojeleminen", *Lakimies* 1995, s. 1341–1355.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko – Uino, Ari, *Suomalaiskansallinen Kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Vammala 1994.
- Letto-Vanamo, Pia, "Muutosten ja perinteen Lakimies-lehti", *Lakimies* 2002, s. 1071–1087.
- Letto-Vanamo, Pia – Määttä, Kalle, "Varallisuus oikeuksien tehokkuus – Esimerkkinä maanomaisuuteen kohdistuvat varallisuus oikeudet ja niiden kehitys", teoksessa Vesa Kannianen & Kalle Määttä (toim.), *Näkökulmia oikeustaloustieteeseen*. Tampere 1996, s. 62–81.
- Manner, E. J., *Kyösti Haataja 1881–1956. Mittavan elämäntyön tarkastelua*. Osuuspankin Keskuspankki Oy 1981.
- Manner, E. J., "Vuoden 1961 vesilainsäädännön valmistelun vaiheista", teoksessa *Kehittyvä vesioikeus*. Helsinki 1990, s. 1–18.

- Mäkelä, Päivi, "Rikoslainoppinut politiikan puristuksessa. Professori Allan Serlachiuksen keskeisteemoja sortovuosilta", *Oikeus* 1999, s. 353–370.
- Mäenpää, Olli, *Keskusviraston asema valtionhallinnossa*. Helsinki 1979.
- Määttä, Kalle – Pihlajamäki, Heikki, *Rikoksen hinta. Taloustieteellinen näkökulma rikosioikeushistoriaan*. Saarijärvi 2003.
- Määttä, Tapio, "Monitieteisyys ympäristöoikeudessa – oikeustieteen sisäiset ja ulkoiset yhteydet oikeustieteellisen tutkimuksen haasteena", *Oikeus* 2000, s. 333–355.
- Nuotio, Kimmo, "Rudolf von Jhering – oikeus yhteiskunnan elinehtoja suojaamassa", teoksessa Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä ja Heta Gylling (toim.), *Filosofien oikeus* 1. Saarijärvi 2001, s. 285–311.
- Noponen, V. K., *Oikeudesta ryhtyä liikennettä ja voimansiirtoa tarkoittaviin rakennustoiimiin naapurin maalla*. Helsinki 1931.
- Pihlajamäki, Heikki, "Den rättsliga formalismen och kritiken av den. En rättsjämförande granskning av den finska rättsvetenskapen under 1900-talets första decennier", *Retferd* 1997, s. 51–67.
- Pihlajamäki, Heikki, "Rättskämpar och protorealister – den tidiga kritiken mot konstruktivismen i Finland", *JFT* 2000, s. 338–350.
- Pihlajamäki, Heikki, "Oikeuden lainavaatteet – historiallinen katsaus oikeustieteen suhteeseen muihin tieteesiin", teoksessa Kaijus Ervasti – Nina Meincke (toim.) *Oikeuden tuolla puolen*. Saarijärvi 2002, s. 13–39.
- Rasila, Viljo, *Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Suomen torpparikysymys vuosina 1909–1918. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus*. Joensuu 1970.
- Sainio, Viljo, *Elinkeinotoiminnan harjoittamisesta johtuvat suhteet naapureihin Suomen yksityisoikeuden mukaan*. Tampere 1929.
- Salokorpi, Hannu, *Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista 1899 Tarton rauhaan 1920*. Mänttä 1988.
- Tolonen, Hannu, "Tuomarin harkinta normin puuttuessa. Otto Brusiinin väitöskirjan tarkastelua aikalais- ja nykykeskustelussa", *Lakimies* 1997, s. 25–63.
- Tuori, Kaarlo, "Yleiset opit: mitä ne ovat, mitä niillä tehdään ja miten niitä kehitetään?", teoksessa Tarmo Miettinen ja Tapio Määttä (toim.), *III oikeustieteen tutkija- ja jatkokoulutuspäivät 6.–8.6.2002, Savonlinna*. Joensuu 2002, s. 1–15.
- Tuori, Kaarlo, "Käsiteläinopin itsepuolustus", *Lakimies* 2002, s. 1295–1320.
- Vihervuori, Pekka, *Viranomaisen asianosaispuhevallasta vesiasioissa. Tutkimus edunvalvonnan edellytyksistä vesien käyttöä koskevassa päätöksenteossa*. Vammala 1981.
- Vihervuori, Pekka, "Ympäristöoikeuden ja esineoikeuden suhteesta", teoksessa *Esineoikeuden rajat*. Turku 1989, s. 26–51.
- Zitting, Simo, *Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia*. Vammala 1951.
- Zitting, Simo, "Omistajan oikeuksista ja velvollisuuksista", *Lakimies* 1952, s. 387–401 ja 501–531.